

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİMDALİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN
EBEVEYNLERİN STRESLE BAŞA ÇIKMA
DÜZEYLERİNİN VE YAŞAM DOYUMLARININ
İNCELENMESİ

SEÇİL SARIKAYA

İZMİR
2011

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
AİLE EĞİTİMİ VE DANIŞMANLIĞI ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN STRESLE BAŞA
ÇIKMA DÜZEYLERİNİN VE YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ

SEÇİL SARIKAYA

DANIŞMAN
PROF.DR. FERDA AYSAN

İZMİR
2011

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN STRESLE BAŞA ÇIKMA DÜZEYLERİNİN VE YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ” adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluşturulduğunu, bunlar atıf yapılarak yararlanılmıő olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/06/ 2011
Seçil SARIKAYA

TEŞEKKÜR

Tez aŐamasında akademik katkıları, yüreklendirici yaklaşımıyla bana her türlü desteği sağlayan değerli danıŐmanım Prof. Dr. Ferda AYSAN' a, tüm yaŐantımda sevgisi ve desteğini esirgemeyen aileme, zor zamanlarımda sonsuz anlayışı ile beni her koŐulda destekleyen, sevgili eŐime teŐekkürlerimi sunarım.

Seçil SARIKAYA
Psikolog

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Problem Cümlesi	3
1.5. Alt Problemler	3
1.6. Sayıtlar	4
1.7. Sınırlılıklar	4
1.8. Tanımlar	4
1.9. Kısaltmalar	4
BÖLÜM II	5
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	5
2.1. Engelli Çocuğa Sahip Olmak	5
2.2. Stres	8
2.3. Yaşam Doyumu	11
2.4. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar	12
2.5. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	17
BÖLÜM III	20
YÖNTEM	20
3.1. Evren ve Örneklem	20
3.2. Araştırma Modeli	22
3.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları	22
3.3.1. Yaşam Doyumu Ölçeği	22
3.3.2. Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği	22
3.3.3. Kişisel Bilgi Formu	23

BÖLÜM IV	24
BULGULAR VE YORUMLAR	24
4.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler	24
4.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumları Açısından Karşılaştırılması	26
4.3. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Engel Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	27
4.4. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Engel Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	29
4.5. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Eğitim Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	30
4.6. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	32
4.7. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Yaşına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	33
4.8. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Yaşına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	34
4.9. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşlarına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	35
4.10. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Yaşlarına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	36
4.11. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Cinsiyetine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	37
4.12. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Cinsiyetine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması	38
4.13. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyumları ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	39
4.14. Anne ve Babaların Eğitim, Yaş, Cinsiyet, Engel Düzeyi ve Çocuğun Yaşı Gibi Değişkenler ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	40
4.15. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Eğitim, Yaş, Cinsiyet, Engel Düzeyi ve Çocuğun Yaşı Gibi Değişkenler ile Başa Çıkma Stratejileri Alt Boyutları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi	41

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	44
KAYNAKLAR	52
EK-1	63
EK-2	64
EK-3	66
EK-4	67

TABLO LİSTESİ

Tablo1. $\alpha= 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri	21
Tablo 2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babalar ile İlgili Demografik Bilgiler	25
Tablo 3. Engelli çocuğa sahip anne ve babaların başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	26
Tablo 4. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, çocuğun engel düzeyine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	27
Tablo 5. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, çocuğun engel düzeyine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	29
Tablo 6. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, eğitim düzeylerine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	31
Tablo 7. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, eğitim düzeylerine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	33
Tablo 8. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, çocuğun yaşına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	34
Tablo 9. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, çocuğun yaşına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	35
Tablo 10. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaş gruplarına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması.	36
Tablo 11. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaş gruplarına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	37
Tablo 12. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin çocuğun cinsiyetine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	38
Tablo 13. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların çocuğun cinsiyetine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması	38
Tablo 14. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ile başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi	39
Tablo 15. Anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi	41
Tablo 16. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile başa çıkma stratejileri alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi	42

ÖZET

Bu çalışmada, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ile stresle başa çıkma stratejilerinin, çocuğun yaşı, engellilik düzeyi, cinsiyeti ile anne babanın yaşı, eğitim düzeyi gibi değişkenler açısından farklılaşıp, farklılaşmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini İzmir ilinde Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan, 7-12 yaş arası, zihinsel engelli 86 çocuğun anne ve babaları oluşturmuştur. Örneklemeye dahil olan anne-babalara Kişisel Bilgi Formu ile Deiner, Emmans, Lorsen ve Giffin (1985) tarafından geliştirilen Türkçe'ye uyarlama çalışması Aysan (2001) tarafından yapılan 'Yaşam Doyumu Ölçeği' (YDÖ) ve Amirkhan (1990) tarafından geliştirilmiş Aysan (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmış 'Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği' (BSÖ) uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde t-testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır.

Verilerin analizinde elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler ile babalar başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından karşılaştırıldıklarında, annelerin sosyal destek arama alt boyutu puan babaların sosyal destek arama puanlarından anlamlı derecede farklı olduğu bulgulanmıştır .

Başta çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından çocukların engellilik düzeyine göre 4 farklı gruba ayrılan babalar karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır. Başta çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından çocukların engellilik düzeyine göre 4 farklı gruba ayrılan anneler karşılaştırıldığında da gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların eğitim gruplarına göre başta çıkma stratejileri ölçeğinin problem çözme, kaçınma alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında ve yaşam doyumu puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Eğitim gruplarına göre, annelerin yaşam doyumunu puanları arasında da anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Zihinsel engelli çocuğa sahip anneler, çocuklarının yaşlarına göre gruplara ayrıldığında, grupların yaşam doyumunu puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların kaçınma alt boyutunda ve yaşam doyumlarında yaş gruplarına göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Ebeveynlerin sosyal destek arama stratejisini kullanma ile yaşam doyumunu düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kaçınma stratejisini kullanma ile yaşam doyumunu düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Babaların yaşam doyumları ile sosyal destek arama stratejileri karşılaştırıldığında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır . Anneler yaşam doyumları ve kaçınma stratejileri açısından karşılaştırıldığında anlamlı bir ilişki saptanmuştur. Bu ilişki negatif yöndedir. Annelerin yaşam doyumları ile sosyal destek arama stratejisini kullanma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Babaların yaşam doyumları ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ve aralarındaki ilişki pozitif yöndedir. Annelerin yaşam doyumları ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında annelerin eğitim düzeyleri ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Annelerin yaşam doyumlarıyla çocuğun tanısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Annelerin başa çıkma stratejilerinin alt boyutu olan problem çözme ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında annelerin eğitim düzeyleri ve problem çözme stratejisini kullanma arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Annelerin, problem çözme stratejisi ile çocuğun yaşı arasında, negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların başa çıkma stratejilerinin alt boyutu olan problem çözme ile çocukların engellilik düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ve aralarındaki ilişki negatif yöndedir. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, kaçınma stratejileri ile eğitim düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli ocuğa Sahip Ebeveynler, Stresle Başa ıkma, Yaşam Doyumu

ABSTRACT

In this study, the parents who have mentally retarded children are reviewed in order to their differentiation between satisfaction through life, coping with stress, according to variables like age, gender, the level of handicap of the child, and the age, the educational level of the parents.

The research's sample is composed by 86 mentally retarded childrens' parents whose children are between the ages 7 to 12 and are educated in special education and rehabilitation in İzmir. The personal information form, the scale called "Life Satisfaction Scale" developed by Deiner, Emmons, Losen, Giffin (1985) and adapted to Turkish by Aysan (2001), the scale called "Coping Strategies Scale" developed by Amirkhan (1990) and adapted to Turkish by Aysan (1994) were applied to the parents included in the sample. The T-Test and one-way ANOVA analyses were used in the evaluation of the data.

The findings that we had from data analysis are summarized below.

It is found that the mothers' search for social support scores are significantly different from the scores of the fathers' search for social support when mothers who have mental retarded children compared according to the coping strategies and the life satisfaction with the fathers who have mental retarded children

There are significant differences in problem solving subset of coping strategies' when 4 groups of fathers were compared according to their childrens' level of handicap. There are significant differences in problem solving subset of coping strategies' when 4 groups of mothers were compared according to their childrens' level of handicap.

There are significant differences in problem solving and avoidance scores as subset of coping strategies and in life satisfaction scores when the fathers were grouped according to their educational levels. Through the educational levels of the mothers, also significant differences were found in life satisfaction scores.

The mothers of mentally retarded children were separated according to the ages of their children, a significant difference was noticed depending on their life satisfaction scores. Fathers of mentally retarded children were found to have significant differences in avoidance subset and life satisfaction according to their age groups.

There is a significant and negative directional relationship between the parents' seek for social support strategy and life satisfaction levels. There is also a significant and negative directional relationship between the mental retarded childrens' parents' in life satisfaction levels and in using the avoidance strategy. When the life satisfaction of the fathers were compared to seeking the social support strategies, there is a significant and negative directional relationship. There is a significant difference between the mothers' life satisfaction and avoidance strategies and this relationship is in negative direction. Mothers' life satisfaction and seek for social support strategies have significant and negative directional relationship between eachother.

When we look at the relationship between the life satisfaction and the educational levels of the fathers, a significant relationship is found and this relationship is in positive direction. And when we look at the relationship between the life satisfaction and the educational levels of the mothers, a significant relationship is found and this relationship is in positive direction. There is a negative directional and significant relationship between the mothers' life satisfaction and the retardation level of the child. When the problem solving strategy as the subset of coping strategies and the educational levels of the mothers were inspected, there is a significant and negative directional relationship between them.

Between the childrens' age and mothers problem solving strategies, there is a significant and negative directional relationship. There is a significant relationship between fathers' problem solving and childrens' retardation level and this relationship is in negative direction. When the relationship between the avoidance strategies and the educational levels of the fathers are reviewed, there is a significant and negative directional relationship.

Key words: Parents of Mentally Handicapped Children, Coping With Stress, Life Satisfaction

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Ailede beklenen sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesidir. Çocuğun engelli olması tüm beklentileri değiştirmektedir. Yetersizliğe sahip çocukları olan ana babaların hemen hepsinin karşılaştığı baskılara ve gerilimlere ilave olarak çocuklarının özel sorunları ve gereksinimleri nedeniyle yaşadıkları pek çok stres ve kaygı kaynağı vardır (Gallagher ve ark., 1983: 10-19). Engelli çocuğa sahip olma ailelerin yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Engelli ya da hasta çocuğun aile içindeki sağlıksız ilişkilerin ve çatışmaların bir nedeni olduğu belirlenmektedir (Baltaş ve Baltaş, 1986: 111–112).

Ailede engelli bir çocuğun doğumuyla birlikte ailenin beklentilerinde, sosyal ilişkilerinde, iş yaşamlarında, mali konularda ve gelecek ile ilgili planlarında değişiklikler meydana gelir. Araştırma sonuçları; anne babanın özürlü çocuğun doğumuyla tepkilerinin şok, inkar, üzüntü, kızgınlık, suçluluk, kaygı, beklenmedik krizler, dış dünyanın tutumuyla yüz yüze gelmekten kaçınma, hayal kırıklığı, kendine güven ve saygı duymada azalma gibi bazı duyguları ve tepkileri ortaya oyduklarını göstermektedir (Ross 1975, Naidoo 1984, Gargiulo 1985, Kimpton 1990, Darıca 1994. Akt. Akandere, M. 2009:24).

Ülkemizde zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler ile gerçekleştirilen çalışmalar onların zihinsel engelli çocuğu olmayan ebeveynlerden daha depresif ve kaygılı olduklarını (Aysan& Özben, 2007; Natan, 2007; Uğuz, Toros, İnanç & Çolakkadioğlu, 2004), suçluluk, utanç duyguları yaşadıklarını (Karaçengel, 2007), çocuklarının gelecekteki bakımına ilişkin endişeler taşıdıklarını (Danış 2006) ve

çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar, ömür boyu bakımının getireceği zorluklardan kaynaklanan kaygılara sahip olduklarını (Çürük, 2008) ortaya koymuştur. Çocukların zihinsel engelinin derecesi arttıkça ebeveynlerin daha fazla karamsar, umutsuz (Erhan, 2005) ve stresli oldukları gözlenmiştir (Yurdakul, Girli, Özekes & Sarısoy, 2000).

Yaşam doyumu kişinin yaşamda ne istediği ile ne elde ettiğinin karşılaştırılmasından elde edilen sonuçtur (Onur, 1991:196). Engelli çocuğa sahip olmak; planlarını, beklentilerini değiştirmek, bireylerde kaygı, stres ve depresyon duygu durumlarında değişikliğe neden olur ve kişilerin yaşamdan aldıkları doyum azalır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ve stresle başa çıkma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ebeveynlerin yaşam doyumları ile stresle başa çıkma stratejileri; çocuğa ait yaş, cinsiyet, engellilik düzeyi ile anne babalara ait yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi değişkenler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ile engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ve stresle başa çıkma düzeyleri belirlenerek; aile eğitimi ve bireysel danışmanlık hizmetlerinin verilmesinin ailelerin yaşam kalitesini yükselteceği düşünülmektedir. Gerekli olan psikolojik yardımın sağlanması ile aile içi olumlu etkileşimlerin artması beklenmektedir.

Zihinsel engelli çocukların eğitim gereksinimlerinin karşılandığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, eğitime aile katılımının sağlanması çok önemlidir. Ailenin bu katılım sürecinde donanımlı, duygusal alanda da sağlıklı olmaya ihtiyacı vardır. Ailelerin yaşadığı stres ile başa çıkma yollarının ve yaşam doyum düzeylerinin belirlenmesi, aile danışmanlığı çalışmalarının gerçekleştirilmesinde

ailelere rehberlik niteliğinde katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmanın yapılacak diğer çalışmalara da kaynak olması hedeflenmektedir.

1.4. Problem Cümlesi

Bu araştırmada ‘Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ile stresle başa çıkma stratejileri; çocuğun yaşı, engellilik düzeyi ile anne babanın cinsiyeti, eğitim düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?’ sorusuna yanıt aranmıştır.

1.5.Alt Problemler

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, stresle başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları, ebeveynlerin cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stresle başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları, çocuğun engellilik düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stresle başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların eğitim düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde stresle başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları farklılaşmakta mıdır?

Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumları ile başa çıkma stratejileri arasında ilişki var mıdır?

Anne babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile yaşam doyumu arasında bir ilişki var mıdır?

Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile başa çıkma stratejileri alt boyutları arasında ilişki var mıdır?

1.6.Sayıtlar

Bu araştırmada ebeveynlerin ölçme aracındaki maddeleri yanıtlarken, gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtacak şekilde, içtenlikle sorulara cevap verdikleri kabul edilmektedir.

1.7.Sınırlılıklar

Bu araştırmadan elde edilen bulgular zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ölçeklere verdikleri yanıtlarla sınırlıdır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, yaşam doyumu ve stresle başa çıkma ölçeğinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.8.Tanımlar

Stres: Zorlanma ve uyum gösterme süreçleri içerisinde ortaya çıkan karmaşık, duygusal, davranısal tepkiler ile bu tepkilerin fizyolojik bağlantılarıdır (Baltas 2000).

Stresle Başa Çıkma: Lazarus ve Folkman stresle başa çıkmayı bireyin kaynaklarını tüketici ve aşırı derecede zorlayıcı olarak değerlendirdiği içsel ya da dışsal talepleri idare edebilme süreci olarak görmektedirler (Schilling, Kirkham, Snow ve Schinke, 1986).

Yaşam Doymu: Bireyin kendi ölçütlerine göre yaşamının belirli alanlarının (örn., aile, okul, arkadaş vb. gibi) kalitesini-niteliğini global olarak değerlendirmesidir (Christopher, 1999; Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985; Dew ve Huebner, 1994).

Zihin Engelli: Gelişim sürecinde ortaya çıkan, uyumsal davranışlardaki yetersizlik ile karakterize, genel zeka fonksiyonlarında önemli derecede ortalamanın altında olma durumudur (Heward, 1996; Masi, 1998; Bertoti, 1999; Eripek, 1996).

1.9.Kısaltmalar

BSÖ: Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği

YDÖ: Yaşam Doymu Ölçeği

KBF: Kişisel Bilgi Formu

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, stres ve stresle başa çıkma yöntemleri, yaşam doyumu, engellilik ve engelli çocuğa sahip olma ile ilgili kuramsal bilgilere ve konu ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

2.1.Engelli Çocuğa Sahip Olmak

Zeka geriliği, DSM-IV'te zeka işlevlerinin belirgin bir biçimde ortalamanın altında olması, uyumsal davranışlarda bozulmalar, bunların 18. yaştan önce ortaya çıkmasıyla tanımlanan bir bozukluktur. Mental Retardasyon DSM- IV'de 70 'in altında bir zeka bölümü (ZB: Intelligence Quotient, IQ) ile kendini gösteren normal altı bilişsel işlevler ve toplumsal, kişisel bağımsızlığı engelleyecek işlev bozukluğu olmak üzere iki özellik ile tanımlanır. DSM- IV' ün ölçütlerine göre; mental retardasyon seviyeleri hafif (ZB 50-70), orta (ZB 35-49), ciddi (ZB 20-34) ve ağır (ZB< 20) olarak tanımlanmıştır (Anormal Psikoloji, 2004).

Bir çok gerilik eğer ciddi ise daha erken farkedilir. Buna karşılık hafif olan gerilik hemen farkedilmez, ilerleyen zamanda farkedilir. Zeka geriliği yaşam boyu süren bir bozukluk değildir. Hafif düzeyde geriliği olan, akademik öğrenmede eksik, başarısız olan kişiler uygun fırsatlar ve eğitimler ile başka alanlarda yeteneklerini geliştirebilirler. Bu durumda zihinsel engel için olması gereken tanı kriterlerinin üstünde bir seviyeye gelmiş olur. Hafif düzeyde zihinsel engeli olan grup zihinsel engelliler grubu arasında en büyük orana (%85) sahiptir. Bu kişiler genellikle iletişimsel ve sosyal yeteneklerini 0-5 yaşları arasında geliştirir. Duyu motor alanlarında çok az bozulma olur ve ilerleyen zamanla beraber zihinsel engeli

olmayan çocuklardan farkedilebilir düzeyde farklılaşma olmaz. Genç olarak 6. Sınıf seviyesine kadar akademik yetenekler elde edebilirler (DSM-IV, 1994).

Her çocuğun doğumu ailede birçok değişikliğe yol açar (Miller ve Myers-Walls,1983 Akt. Duygun, 2003: 37-52). Engelli çocuğa sahip olma durumunda ailelerin tepkilerini açıklayan çeşitli modeller literatürde yer almıştır. Bu modellerden aşama modeline göre; ebeveynler engelli çocuğa sahip olduklarını öğrendikleri ilk evrede, duygusal bir karmaşıklık içine girerler. Bu aşamada yaşanan yoğun şok davranışlarda ve düşüncelerde karmaşıklığa neden olmaktadır. Tepkisel aşama evresi olarak değerlendirilen ikinci evrede yas, aşırı üzüntü, hayal kırıklığı, kaygı, ret, suçluluk ve savunma mekanizmaları yoğun olarak yaşanır. Üçüncü evre ise 'Ne/Neler yapabilirim?' soruları ile uyum ve duruma alışma evresi olarak değerlendirilir.

Sürekli üzüntü modeline göre; aileler bir uyum süreci olarak patolojik olmayan üzüntü ve kaygı içine girerler. Kişisel yapılanma modeline göre ise, aileler duygulardan çok bilişi temel almakta, tepkilerini farklı yorumlara ve algılara bağlamaktadır. Çaresizlik, Gücsüzlük ve Anlamsızlık modeline göre ise farklı özelliği olan bir çocuğun anne babada yarattığı duygular, yakın çevrenin tepkileri ile yakından ilişkilidir (Akkök, 1997, 10-11).

Çocuğunun engelli olduğunu öğrenen anne baba, çocuğun durumu ile ilgili olarak bir uyum sürecine girmektedir. Örneğin çocuğun işitme problemi olduğunu öğrenen anne babalarda yadsıma, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul dönemleri yaşanmaktadır. Çocuklarının normal olmadıklarını öğrenen anne babaların dışa vuramadıkları, bastırdıkları öfkeleri genellikle depresyona neden olur. Anneler çocuklarının özürlerinden dolayı kendilerini sorumlu tutarlar. Başlangıçta ailelerin tepkilerinde yadsıma özellikleri gözlenir (Fışiloğlu ve Fışiloğlu, 1992: 87-92).

Wolstenberger, zihinsel engelli çocuğun aileye katılımından sonra, anne babaların ilk krizi çocuklarının özürlü olduğunu öğrendikleri zaman yaşadıklarını; ikinci krizi engelli çocuğa ilişkin beklentilerini gözden geçirmeleri gerektiği zaman; üçüncü krizi ise her gün karşılaştıkları sorunlarla baş ederken yaşamakta olduklarını belirtmektedir (Duman,1995:3)

Ailede engelli çocuğun varlığı ailede kaygı yaratan, tutum ve değerlerin değişmesine neden olan bir durumdur. Engelli bireyin alacağı eğitimin nasıl

gerçekleşeceği, aile bireylerinin ölümünden sonraki geleceği ve aileye yeni bir çocuğun sağlıklı olarak gelip gelmeyeceği aile için tartışma konuları arasında yer almaktadır (Özsoy, 1997: 242-243).

Zihinsel engelli çocuk ebeveynleri, yaşamlarının her döneminde çocukları için bitmeyen bir endişe duymaktadır (Baroff, 1974. Akt. Duygun, 2003: 37-52).

Engelli çocuk anneleri grubu içinde en fazla stres ve duygusal problemler yaşayanlar zihinsel engelli çocuk anneleri olabilmektedir (Cummings, Bayley ve Herbert, 1976; Quine ve Pahl, 1985; Hayden ve Goldman, 1996. Akt. Duygun, 2003: 37-52).

Birçok araştırmacı engelli çocuğa sahip ailelerin streslerinin arttığını, özellikle çocuk sahibi olmanın sorumlulukları arttırdığını belirtmişlerdir (Fuller & Rankin, 1994; Honig & Winger, 1997; Keller, 1999; Keller & Honig, 2004; Lillie, 1991; Riposo, 1999; Walker, 2000. Akt. Strachan, 2004:52)

Bir çift olarak ebeveynlerin yaşamlarında engelli bir çocuğa sahip olmanın etkilerine bakıldığında, engelli çocuğun günlük yaşamlarını organize etmek için sürekli mücadele içinde olan annenin yalnızlığı görülmektedir (Crnic, Friedrich ve Greenberg, 1983; Kazak ve Marvin, 1984; Taanila, Jarvelin ve Kokkonen, 1999. Akt. Duygun, 2003: 37-52)

Sosyal izolasyon (Crnic, Friedrich ve Greenberg, 1983; Kazak ve Marvin, 1984; Taanila, Jarvelin ve Kokkonen, 1999) ve yetersiz sosyal destek (Zeitlin, Williamson ve Rosenblatt, 1987; Ell, 1996; Bright ve Hayward, 1997; King, King, Rosenbaum ve Goffin, 1999. Akt. Duygun, 2003: 37-52) engelli çocuk annelerinin yaşadıkları olumsuz sosyal sonuçlardır.

Literatüre bakıldığında, babaların ebeveynlik algısı ve bazı sorumluluklarından dolayı ortaya çıkan stresine yoğunlaşan az sayıda araştırma olduğu görülmektedir (Walker, 2000. Akt. Strachan, J.R.2004:53). Çeşitli araştırmacılar, stres yaşayan babaların bu durumunun, engelli çocuğun yaşı, cinsiyeti ve engel durumu ile ilgili olduğunu ileri sürmektedirler. İlginç şekilde, çoğu engelli çocuğu olan babanın, çocuğu ile ilgili stresli olaylarını tanımlamada birçok kişisel ve ailesel değişkenler nedeniyle babanın farklı tepkilerle ortaya koyduğu gözlemlenmiştir Hornby, 1992; 1994; Keller & Honig, 2004; Riposo, 1999. Akt. Strachan, 2004:53).

2.2.Stres

Stres, organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanması sonucunda ortaya çıkan (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen-Hoeksema, 1996), “zorlanma ve uyum gösterme süreçleri içerisinde karmaşık, duygusal, davranışsal tepkiler ile bu tepkilerin fizyolojik bağlantılarıdır (Baltaş 2000:133).

Hans Selye (1936) uzun süren şiddetli strese karşı biyolojik tepkileri tanımlayan, psikolojik ve fiziksel strese üç evreden geçerek tepkide bulunduğumuzu açıklayan Genel Uyum Sendromunu öne sürmüştür. Birinci evre alarm tepkisi, ikincisi direnç ve sonuncusu da tükenmedir . Birinci evre olan alarm tepkisi strese gönderilen ilk tepkidir. Bu tepki beden, fiziksel ya da psikolojik tehlikeyi uzaklaştırması gerektiğini hissettiğinde başlar. Duygularımız şiddetlenir. Daha duyarlı ve atik hale geliriz, solunum sıklığı ve kalp atışları hızlanır, kaslar gerilir ve aynı anda diğer fizyolojik değişimler yaşanır. Tüm bu değişimler özdenetimin tekrar kazanılması için başa çıkma kaynaklarımızı harekete geçirmeye yarar. İkinci evre olan direnç evresinde ise psikolojik örgütlenmede giderek artan bozulmayla savaşırken fiziksel belirtiler ve diğer zorlanma işaretleri belirir. Hem doğrudan hem de savunucu başa çıkma teknikleri daha yoğun biçimde kullanılır. Üçüncü evrede ise umutsuz bir çaba içinde stresi kontrol altına almak için giderek daha etkisizleşen savunma mekanizmalarına başvurulur. Bu evrede gerçekte bağların kopması, duygusal ya da davranışsal bozukluk belirtileri görülebilir (Selye, H. 1936). Bazı insanlarda dikkati toplama güçlüğü, sinirlilik, erteleme ve hiçbirşeyin anlamı olmadığı inancı gibi tükenmişlik işaretleri gösterirler (Freudenberger, 1983; Freudenberger and Richelson, 1980; Maslach, 1982).

Stresli bir olay olduğunda ailenin dengesi bozulur. Eğer problem çözme stratejileri ailenin dengesini sağlayamazsa devam eden dengesizlik rollerin karışmasına, ihtiyaçların karşılanmamasına, hedeflerin engellenmesine neden olarak krize yol açabilir. Bu tür streslere ailelerin tepkileri ilk kez Hill'in ABCX modelinde değinilmiştir (Minnes, 1988). Bu modelde A, strese neden olan olayı; B ailenin krizi karşılama kullanabileceği kaynakları; C ailenin olayı algılayış biçimini; X ise C'ni A veB ile ilişkisinin sonucu ortaya çıkan kriz durumunu ifade etmektedir. Bu modelde ailenin kaynakları stres yaratan olaya karşı ailenin uyumunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu kaynaklar ailenin içsel/sistemik özelliklerini, ailenin rol yapısını,

ve ailenin akrabalarından, arkadaşlarından ve profesyonellerden sağlanan sosyal destekleri içerir (Minnes, 1988. Akt. Kaner, 2004:8). Hill'in modelini genişleten McCubbin ve Patterson Çift ABCX modelinde C faktörünü genişletmişler (cC), ailenin esas stres oluşturan olayı kabullenmesiyle birlikte eşlik eden stres ve sıkıntı yaratan diğer olayların varlığı (aA) ve kaynakların algılanış şekli (bB) üzerinde durmuşlardır. Stres yaratan olayın kabullenilmesine (birincil kabullenme) ve stresle ve olayın yaratacağı güçlüklerle baş edebilme kapasitelerinin algılanışına (ikincil kabullenme) değinen model, olayın bilişsel olarak kabul edilmesini, üstlenilmesi gereken davranış şeklini ve bunların birbirleriyle uyumlarını içermektedir (Kaner, S. 2004:8).

Birey, içinde yaşadığı durumu tehlike olarak algıladığı zaman olabilecek zararları azaltmak için nasıl bir başa çıkma stratejisi kullanacağına karar verir ve bu değerlendirme bireyin inançları ve kişilik özellikleri doğrultusunda beslenir (Lazarus 1976 Akt. Aysan, 1988; 2004:3). Stres yaşantılarında bireyin bilişsel çabasının niteliği ve başa çıkma stili büyük ölçüde onun psikolojik bütünlüğünü de belirlemektedir (Akt.Aysan, 1988). Stres, başa çıkılması gereken bir durumdur, eğer başa çıkma stratejileri başarısız olursa, psikolojik sağlıkta bozulma olur ve psikopatolojik belirtilerin ortaya çıkması da kaçınılmaz bir durum olur (Dohrenwed ve Dohrenwed, 1987. Akt. Aysan, 2004:3).

Son yıllarda, stresle başa çıkma mekanizmasının belirleyici rolü, psikolojik rahatsızlıklarla birlikte ilişkilendirilmekte ve stresle başa çıkma kavramı araştırmacıların dikkatini oldukça fazla çekmektedir (Crute, 2004; Berant, Mikulincer ve Florian, 2003; Aysan ve Bozkurt, 2000; Şahin ve Durak, 1995; Asarnow ve Horton, 1990; Uçman, 1990; Dağ, 1990; Clark ve Hovanitz, 1989; Hamilton ve Fagot, 1988; Aysan, 1988; Folkman ve Lazarus, 1980; Billings ve Moos, 1981). Aynı zamanda bireylerin stres yaşantılarıyla başa çıkarken kullandıkları etkin başa çıkma stratejilerinin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu vurgulayan pek çok araştırma bulgusu vardır (Nagel, 2003; Forlin, 2001; Rolf ve Ulrich, 2001; Anshel, Williams ve Hodge, 1997; Plante, Goldfarb ve Wadley, 1993; Asarnow ve Horton 1990; Dağ, 1990; Clark ve Hovanitz 1989; Coyne, Aldwin ve Lazarus, 1981. Akt. Aysan, 2004:3).

Baltaş ve Baltaş (2006)'a göre, stresle başa çıkmada; bedenle ilgili yöntemler, zihin ile ilgili yöntemler ve davranışçı yöntemler olmak üzere 3 etkili yöntem vardır. Bedende stres anında damarların daralması, solunumun ve kalp atışlarının hızlanması gibi bir takım değişiklikler meydana gelir. Gevşeme teknikleri kullanılarak kasların gevşemesi ve bedenin rahatlaması sağlanır. Zihin ile ilgili yöntemler, kişinin makul olmayan inançlarının en aza indirilmesidir. Davranışçı yöntemler ise kişinin güvenli davranış biçimini kazanması ile gerçekleşir.

Stresin ebeveynlik sürecini etkilediği ile ilgili çalışmalar literatürde yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; ebeveyn olmanın kendisi problemlili bir durumdur. Bu da hem engelli çocuğa sahip olan hem de engelli çocuğa sahip olmayan aileler ile yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Darke & Goldberg, 1994; Girolametto & Tannock, 1994; Onufrak, Saylor, Taylor, Eyberg, & Boyce, 1995; Pelchat et al., 2001).

Yetersizliği olan çocuklara sahip anababaların hemen hepsinin her ailenin karşılaştığı baskılara ve gerilimlere ilave olarak çocuklarının özel sorunları ve gereksinimleri nedeniyle yaşadıkları pek çok stres kaynağı vardır (Gallagher ve ark., 1983). Engelli bir çocuğun aileye katılımı aile yapısında, işleyişinde, aile üyelerinin rollerinde önemli değişiklikler yaratan, aile bireylerinin duygu, düşünce ve yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen ek bir stres kaynağı oluşturmaktadır. Bu tür aileler, çoğu zaman diğer ailelerin üstlenmeleri ve yerine getirmeleri gerekmeyen bazı ek görev ve sorumlulukları üstlenmek durumunda kalmaktadırlar (Küçüker, 1997).

Yaşanacak stresin şiddeti çocuğun yaşına, yetersizliğin türüne ve şiddetine, sosyal beklentilere, çocuğun ne kadar yanıt verebildiğine ve anababaların stresörleri nasıl algılayıp, değerlendirip nasıl bir başa çıkma mekanizması kullandıklarına bağlıdır (Dyson, 1993; Floyd ve Gallagher, 1997; Friedrich, Wiltner ve Cohen, 1985). Evdeki psikolojik ortam çocukların gereksinimlerini etkiler (Nihira, Mink ve Meyers 1985).

Zihinsel engelli çocuğa sahip olmak; annelerin enerjilerini tüketmesi, kendilerine ayıracak boş zamanının kalmaması, doğal bir yalıtılmışlık yaşamaları ve evde sürekli iş gören kişiler haline gelmeleri nedeniyle yaşamları üzerinde çok büyük bir etkisi vardır (Zucman, 1982 Akt. Duygun, 2003:38).

2.3.Yaşam Doyumu

Doyum, beklentilerin, gereksinimlerin istek ve dileklerin karşılanması (Neurgarten ve ark. 1961), organizmada açlık, susuzluk cinsellik vb. gibi temel biyolojik ihtiyaçların ya da merak, sevgi, yakınlık, başarı vb. gibi ruhsal ihtiyaçların giderilmesiyle denge durumunun yeniden kurulması olarak tanımlanmaktadır (Budak 2000. Akt. Acar, 2009:22). Yaşam doyumu ise; iyi yaşamın ne olduğuyla ilgili bireyin kullandığı ölçütlere dayalıdır. Yaşam doyumunun bireyin kendi ölçütlerine göre yaşamının belirli alanlarının (örn.,aile, okul, arkadaş vb. gibi) kalitesini-niteliğini global olarak değerlendirmesidir (Christopher,1999; Diener, Emmons, Larsen ve Griffin, 1985; Dew ve Huebner, 1994. Akt. Kaner, 2004: 18).

Yaşam kalitesi bireysel özelliklerin, objektif koşulların ve bu koşulların sübjektif değerlendirilmesinin bir kompozisyonu, yaşam doyumu ise, yaşam kalitesinin kavramsallaştırılmasında kullanılan yaklaşımlardan biridir ve objektif koşulların bireysel bazı ölçütlere göre değerlendirilmesinin sonucudur (Fabian, 1990: 161-170).

Yaşam doyumu ile yaş, cinsiyet, çalışma ve iş koşulları, eğitim seviyesi, din, ırk, gelir düzeyi, evlilik ve aile yaşamı, toplumsal yaşam, kişilik özellikleri, biyolojik etkenler ilişkilidir (Köker, 1991 Akt. Kaner, S).

Öznel iyilik hali hem yaşam doyumuyla, hem de buna eşlik eden duyguyla ilgilidir (Diener ve Diener, 1995). Öznel iyi oluş, insanların neden ve niçin kendi yaşamlarını pozitif yollar olarak değerlendirdikleri üzerinde durur. Bu çalışmalar mutluluk, doyum moral ve olumlu duygu gibi ayrı kavramları kapsar. Mutlu kişi; genç, sağlıklı, ılımlı, arzulara sahip ve zeki kişidir (Selçukoğlu, 2001 Akt. Akandere, 2009:25).

Veenhoven (1996) yaşam doyumunu bir bütün olarak yaşamın bütün kalitesinin, pozitif olarak gelişiminin derecesi olarak tanımlarken, yaşam doyumunun belirleyicilerini yaşamdaki değişimler (toplumun kalitesi, toplumdaki yeri, kişisel yetenekleri), yaşam olaylarının gidişatı tecrübeli olmak (hazsal tecrübenin işlevi, sevmek ya da sevmemek, duyguların işsel üretimi, hoşlanma kapasitesi), gelişimin içsel ilerlemesi (hesap etme ya da sonuç çıkarma, duyguların temelindeki anlamlar,

yaşam alanı ve bütünü gelişimindeki farklar, yaşam doyumu ve doyum alanı arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Veenhoven, R. 1996. Akt. Akandere, 2009:25)

Literatüre bakıldığında; engelli çocukları olan, onları yetiştiren babaların stresini etkileyen faktörler ve yaşam doyumları ile ilgili çok az sayıda araştırma vardır. Engelli çocuğa sahip anneler ile daha çok araştırmaya rastlanmıştır (Sloper, Knussen, Turner, & Cunningham, 1991).

Engelli çocukları olan ana babaların yaşadıkları stresle, algıladıkları sosyal desteklerle ve yaşam doyumlarıyla ilgili sınırlı sayıda çalışma olduğunu görülmektedir (Akkök, 1989; Akkök, Aşkar ve Karancı, 1992; Arslan ve ark., 2001; Böcü, 1992; Doğan , 2001; Duygun, 2001; Kanık-Richter, 1998; Kuloğlu-Aksaz, 1990, 1992; Küçüker, 2001).

2.4.Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar

Acar, M. (2009) zihinsel, fiziksel ve zihinsel+fiziksel özürlü çocuğa sahip olan anne-babalaların umutsuzluk düzeylerini ve yaşam doyumlarını belirleyebilmek amacıyla planladığı çalışmada, özürlü çocuğa sahip anne-babalaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri; çocuğa ait cinsiyet, yaş, özür grubu ve özel eğitim aldıkları süre ile anne-babalara ait yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir durumları gibi değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini her üç özür grubundan toplam 300 anne ve baba oluşturmuştur.

Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre anne baba cinsiyeti, annelerin gelir durumu, annelerin çocuğun özürlü bakımından karşılaştırılması, erkek çocuğuna sahip anne ve babalar, anne ve babaların özürlü çocuklarının eğitim süresi bakımından karşılaştırılması, çocuğun kız veya erkek olması ile çocuğun özürlü arasındaki ilişki gibi faktörlerin anne babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri üzerinde etkili faktörler olarak görülmezken, anne ve babaların yaş grupları bakımından karşılaştırılması, anne babanın eğitim ve gelir durumları, babaların çocuğun özürlü bakımından karşılaştırılması, kız çocuğuna sahip anne ve babalar, özürlü çocuğun eğitim süresi ile çocuğun özürlü arasındaki ilişki gibi değişkenlerin yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Dereli ve Okur (2008) engelli çocuğa sahip ailelerin depresyon durumlarını belirlemek için yaptıkları çalışmada 40 anne, 10 baba çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılara kişisel bilgi formu ve Beck Depresyon Envanteri uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; engelli çocuğa sahip ailelerin ciddi depresyonda olduğu, annelerin depresyon puanlarının babalara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Mutlu, Akmeşe ve Günel (2010) değişik özür seviyesindeki serebral palsili çocukların annelerinin depresyon düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için yaptıkları çalışmada; annelerin depresyon düzeylerini belirlemek için Beck Depresyon Envanteri, çocukların özür durumlarını belirlemek için Kaba Motor Fonksiyon Sınıflandırma Sistemi, el yeteneklerini belirlemek için ise El Yetenekleri Sınıflandırma Sistemi uygulanmıştır. Sınıflandırma sistemleri aracılığıyla çocuklar el yetenekleri ve özür seviyesi olarak “ Hafif” ve “ Orta” seviye olarak gruplandırılmıştır. Araştırma sonucunda, serebral palsili çocukların el yetenekleri ve annelerinin depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Özür seviyeleri daha yüksek çocukların annelerinin depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Ünal (2009), zihinsel engelli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumları ile normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine yönelik davranışlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda, ev kadınlığını reddetme boyutunda alınan puanlarda çocuğun ilk tıbbi tanı zamanının anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır. Bir yaşından önce tanı konulan çocukların annelerinin, tanısı bir yaşından sonra konulan çocukların annelerine göre ev kadınlığı rolünü daha fazla reddettikleri ortaya çıkmıştır. Engelli çocuğun tanısı hakkında bilgilendirilen annelerin çocuklarına karşı daha demokratik oldukları ortaya çıkmıştır. Çocukları 0-12 ay arasında eğitime başlayan ve çocukları sadece özel eğitim kurumlarına devam eden annelerin ev kadınlığı rolünü daha fazla reddettikleri ve annelerin eğitim düzeyleri arttıkça çocuklarına karşı, daha az koruyucu oldukları saptanmıştır.

Araştırmanın kardeşlerle ilgili sonuçlarında normal gelişim gösteren kardeşlerin empati boyutundan aldıkları puanlarda, engelli kardeşin öğrenim durumunun farklılık yarattığı saptanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, engelli kardeşi hem özel eğitim alan hem de kaynaştırma eğitimine devam eden çocukların empati

becerileri kardeşleri sadece özel eğitim alanlardan daha yüksektir. Empati boyutu üzerinde etkili olan değişkenlerden birinin de annenin yaşı olduğu ortaya çıkmıştır. Annesinin yaşı 41 ve üzerinde olanların empati puanlarının annelerinin yaşı genç olanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kız çocukların erkek çocuklara göre kardeşleriyle daha ilgili oldukları ve birliktelik duygularının daha güçlü olduğu saptanmıştır.

Akandere (2009), zihinsel, fiziksel ve zihinsel - fiziksel engelli çocuğa sahip olan anne-babaların umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla yaptıkları çalışmada engelli çocuğa sahip anne-babaların yaşam doyumunu ve umutsuzluk düzeyleri; çocuğa ait cinsiyet, yaş, özür grubu ve özel eğitim aldıkları süre ile anne-babalara ait yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir durumları gibi değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini her üç engel grubundan toplam 300 anne ve baba oluşturmaktadır. Örnekleme alınan anne ve babalara Aile Bilgi Formu ile birlikte, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; zihinsel, fiziksel, zihinsel-fiziksel engelli çocuğa sahip anne- babaların umutsuzluk ve yaşam doyum düzeyleri ile yaş, eğitim, gelir düzeyi, engeli çocuğun cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

İçmeli, Ataoğlu, Canan, Özçetin (2008) özürlü çocuğa sahip ailelerin aile işlevselliğinin bozulup bozulmadığını belirleyebilmek amacıyla yaptıkları çalışmada, özürlü çocuk ailesi ile sağlıklı çocuk ailesinin işlevselliği karşılaştırıldı. İlköğretim özel alt sınıfında ve özel rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören zihinsel engelli 50 çocuğun ailesi ile, normal eğitim gören 30 sağlıklı çocuğun ailesine demografik özellikleri içeren bir anket formu ve "Aile Değerlendirme Ölçeği" uygulandı. Özürlü çocuğu olan ebeveynlerin %24'ünün suçluluk ve pişmanlık duyduğu, %14'ünün isyan ve yılgınlık yaşadığı, %20'sinin çaresizlik ile yeterli sabır ve anlayışı gösteremedikleri gösterildi. Araştırma sonucuna göre özürlü bir çocuğa sahip olmak, aile işlevselliğini belirgin olarak bozmaktadır.

Uğuz, Toros, İnanç, Çolakkadioğlu (2004), 13-22 yaşları arasındaki bedensel veya zihinsel engelli çocukların sosyodemografik özelliklerini, annelerdeki depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; 29 "Mental Retardasyon", 26 "otizm", 25 "Serebral Palsi" hastası olan çocuk ve

annelerini hasta grubu olarak, 89 zihinsel veya bedensel engeli olmayan çocuklar ve annelerini kontrol grubu olarak çalışmaya aldılar. Sosyodemografik bulgular standart olarak hazırlanmış sosyodemografik veri toplama formu ile anne-babalara sorularak elde edildi. Tüm çocukların annelerine Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Envanteri ve Holroyd'un geliştirdiği Stres ve Kaynakları Ölçeği'nin Bağımlılık ve Kendini Yönetme, Ailenin Yaşamına Getirdiği Sınırlılık, Aile İçi Uyumsuzluk ve Aileye Getireceği Zorluk alt ölçekleri uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda; hasta grubundaki annelerin Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Ölçeği ile Holroyd'un ölçeğinin Bağımlılık ve Kendini Yönetme, Aile Yaşamına Getirdiği Sınırlılıklar ve Aileye Getireceği Zorluk alt ölçeği puanları, kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak bedensel veya zihinsel engelli çocuğa sahip anneler, ruhsal olarak engelli çocuğa sahip olmayanlardan daha çok etkilenmektedir.

Kaner (2004) yetersizliği olan çocuğa sahip anne ve babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumları incelemek için yapılan çalışmaya zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan 104 anne, 102 baba, işitme yetersizliğine sahip çocuğu olan 101 anne, 109 baba toplam 416 kişi katılmıştır. Arastırma üç veri toplama aracından yararlanılmıştır. Bunlardan ilki Friedrich ve arkadaşlarının Aile Stresini Degerlendirme Ölçeğidir. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik çalışması araştırmacı tarafından yapılmıştır. İkinci araç (Aile Destek Ölçeği-ADÖ) anne ve babaların algıladıkları sosyal destek algısının ve sosyal destek ağının niceliksel ve niteliksel özelliklerini araştırmak için araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Son araç ise Deiner ve arkadaşlarının geliştirdiği, Köker (1991) tarafından ülkemiz için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan Yasam Doyumu Ölçeğidir.

Araştırmanın bulguları; zihin engelli çocuğu olan anababalar, işitme engelli çocuğu olan anababalara göre çocuklarını daha yetersiz algılamalarına rağmen, daha fazla eğitim desteği almaktadırlar ve yaşamlarından daha doyumludurlar. Anababalık stresinde çocukların cinsiyetlerine göre farklılaşma yoktur. Babalar annelere göre daha çok bakım desteği algılamaktadırlar. Küçük yaşta çocuğu olan anababalar daha fazla maddi destek bildirmektedirler. Zihinsel engelli çocuğu olan anababalar, işitme engelli çocuğu olan anababalara göre çocuklarının işlevlerini daha yetersiz görmekteler, daha karamsarlar ve yaşamlarını genel olarak daha stresli

algılamaktadırlar. Anababaların yaşam doyumları arttıkça algıladıkları stres azalmaktadır. Çocuğun zihinsel engelli ve küçük yaşta olması, ailenin sosyal desteklerinin yeterli olması anababalık stresinin en önemli yordayıcılarıdır. Çocuğun zihinsel engelli olması ve anababanın yeterli olmayan sosyal destek sistemine sahip olması ise yaşam doyumunun en önemli yordayıcılarıdır.

Duygun ve Sezgin (2003), zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinden oluşan bir örnekleme Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MBI) nin üç boyutu incelenmiştir. Araştırmada ayrıca, zihinsel engelli ve sağlıklı çocuğa sahip iki anne grubu tükenmişlik düzeyleri, stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal destek açısından karşılaştırılmıştır. Son olarak da stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkileri araştırılmıştır. Örneklem 118 zihinsel engelli çocuk annesi ve 121 sağlıklı çocuk annesinden oluşmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre; zihinsel engelli ve sağlıklı çocuğa sahip anne grubunda yapılan geçerlik çalışması, bu örnekleme Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı olmak üzere iki faktörünün geçerli olduğunu göstermiştir. Tek yönlü ANOVA bulguları ise, duygusal tükenmişlik ve stresle çaresiz başa çıkma tarzları puanları açısından iki grup arasında anlamlı fark olduğunu; zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin MBI'nin iki faktörü ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeğinin çaresiz başa çıkma faktörü puanlarının sağlıklı çocuk annelerinin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre ise, zihinsel engelli çocuk annelerinde duygusal tükenmişliği yordayan faktörlerin sırasıyla; kişisel başarı, bilişsel-duyuşsal faktör, çaresiz yaklaşım ve sosyal destek arama olduğu saptanmıştır. Aşamalı regresyon analizi sonuçları, sağlıklı çocuğa sahip anne grubunda ise duygusal tükenmişliği en iyi yordayan faktörlerin sırasıyla; Çok Yönlü Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin aile, Stres Belirtileri Ölçeğinin bilişsel-duyuşsal, Stresle Başa Çıkma Tarzı Ölçeğinin boyuneğici yaklaşım, Stres Belirtileri Ölçeğinin fizyolojik belirti ve Stresle Başa Çıkma Tarzı Ölçeğinin kendine güvenli yaklaşım faktörlerin olduğuna işaret etmiştir.

2.5.Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Strachan, J. (2005) yaptığı çalışmada yaşları 5-12 arasında değişen, engelli çocuğu olan babaların yaşam doyumlarında stresin etkileri ve stresle başetme durumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada engelli çocuğa sahip babalar ile engeli olmayan çocuğa sahip babaların, ailelerindeki yaşam değişiklikleri, stres ve başa çıkma düzeyleri, yaşam doyumları karşılaştırılmıştır. Çalışmaya 127 engelli çocuğu olmayan baba ile 85 engelli çocuğu olan baba katılmıştır. Çalışmanın sonuçları, yaşam doyumu, aile olma stresi, fiziksel ve duygusal sağlık durumu, karşılaştıkları problem durumları ile başa çıkma beceri seviyeleri, günlük yaşam yoğunluğu, ailedeki yaşam değişiklikleri bakımından iki grup karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar olduğu bulgulanmıştır. Engelli çocuğu olan babaların engelli çocuğu olmayan babalara göre aile yaşamlarının daha çok değiştiği, günlük aile zorlukları ile daha sık karşılaştıkları, fiziksel ve duygusal sağlık durumlarının zorluk şiddetinin daha da arttığı, daha az yaşam doyumları olduğu bulgulanmıştır.

Floyd ve Zmich (1991), Okul çağında 6–18 yaş aralığında hafif ve orta düzeyde 38 çocuk ile normal gelişim gösteren 34 çocuk sahibi ebeveynlerin evlilik bağlarının kalitesini ve ebeveynlik rolünde birlikte çalışma becerilerini incelemiştir. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik etkileşimleri ve ebeveyn-çocuk ilişkileri incelendiğinde, anlamlı olarak negatif etki bulunmuştur. Aynı bulguya ebeveynlik ve evlilik üzerine verdikleri yanıtlarda ulaşamamıştır. Bu sonuç; evlilik ve ebeveynlik ile ilgili gerginliklerinin negatif hassasiyet yarattığını göstermektedir. İki grup arasında, evlilik kalitesi ve ebeveynlik ortaklığında, çocuk davranış problemleriyle birlikte, ebeveynlik güveninde ve caydırıcı ebeveyn-çocuk alışverişinde %23-%53 arası varyans bulunmuş, olumsuz evlilik etkileşimlerinin en önemli öngörücüsünün kaçınılmaz aile çocuk ilişkisi olduğunu bulgulamışlardır.

Sanders ve Morgan (1997) 'in yaptıkları araştırmada, Down Sendromlu, otistik ve normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin uyum problemlerini ve streslerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda; otistik ve Down Sendromlu çocukların annelerinin normal çocuk ailelerine oranla daha yüksek strese sahip oldukları ancak özürlü çocukların grupları arasında otistik olanların otistik çocuğun davranış problemleri nedeniyle daha yoğun stres yaşadıkları bulunmuştur. Ailelerinin

gelecekle ilgili kaygılar yaşadıkları ve özellikle otistik çocuk ailelerinin geleceğe daha kötümser baktıkları belirtilmiştir. Otistik çocukların babaları çocuklarının becerilerindeki yetersizliğin daha fazla bakım gerektirmesi, kendilerine fazla zaman ayıramamaları, sosyal, politik ve kültürel aktivitelere katılamamaları gibi nedenlerle Down Sendromlu ve normal çocuk babalarından daha fazla stres yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Middlebrook (1984) engelli çocukların ailelerinde adaptasyonun öngörücüsü olarak başa çıkma stratejilerini keşfetmek amacıyla yaptığı çalışmada engelli çocukların ailelerinde baş etme stratejileri ile adaptasyon arasındaki ilişkiyi belirlemek, farklı baş etme stratejilerinin adaptasyon ile ilişkisinin olup olmadığını belirlemek, 8 farklı baş etme stratejisi ile sonucu arasındaki spesifik ilişkiyi ortaya çıkarmak, başa çıkma stratejilerinin farklı stres kaynaklarıyla başa çıkarken kullandığı adaptasyona bağlı olup olmadığını belirlemek, baş etme stratejilerinin adaptasyonel sonuca bağlı olan katkısını değerlendirmeyi hedeflemiştir. Başa çıkmanın sonuçlara anlamlı olarak bağlı olduğu; özellikle kaçınma, mesafe koyma, özellikle kendini kontrol altına alma, sorumluluklarını kabullenme stratejilerinin kullanımının zayıf aile adaptasyonu olduğu ortaya çıkmıştır. Adaptasyonun belirleyicileri olarak, daha önce tanımlanan değişkenlerle karşılaştırıldığında başa çıkma stratejilerinin anlamlı olarak sonuçları öngörmesi bulunmuştur. Son olarak başa çıkma stratejilerinin sonuca olan bağımlı katkısının stres kaynaklarına göre değişen bir fonksiyon olduğu ortaya çıkmıştır.

Gray (1980) otistik çocuğu olan ve olmayan aileleri yaşam kaliteleri açısından karşılaştırmıştır. Bu çalışma, otistik çocuğun ailenin yaşam kalitesine etkisini keşfetmek, otistik çocuğu olan aileleri olmayanlar ile karşılaştırarak aile yaşamı değerlendirmelerindeki farklılıkları ortaya çıkarmak, karşılaştırma yapılan ailelerin yaşamını etkileyen bireysel değerlendirmeler ve ortak zaman kaynaklarını ortaya çıkarmak, otistik çocuğu olan anne ve babaların yaşam değerlendirmelerinin arasındaki farklılıkları keşfetmek, çalışan ve çalışmayan otistik çocuğu olan annelerin aile yaşamlarını değerlendirmedeki farklılıkları ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Yazılı anket çalışmasına otistik çocuğu olan 22 aile, otistik çocuğu olmayan 237 aile gönüllü olarak katılmıştır. Bu gruplara yaşam kalitesini değerlendirme ölçekleri uygulanmıştır. Aileler için yaşam kalitesinin en önemli

belirleyicisi otistik bir çocuğa sahip olmaktır. Otistik çocuğu olan ve olmayan aileler karşılaştırıldığında otistik çocuğu olmayanların yaşam kalitelerinin otistik çocuğu olanlara göre daha iyi olduğu belirlenmiştir. Ölçüm araçlarının sonuçlarına bakıldığında otistik çocuğu olan erkekler kaçınma yolunu kadınlara göre daha çok tercih etmektedirler. Otistik çocuğu olan anneler, otistik çocuğu olan babalar ya da engelli çocuğu olmayan ailelere göre yaşama daha fazla bağlanmışlardır. Çalışan ve alışmayan annelerin yaşam değerlendirme sonuçlarına bakıldığında ise çalışan otistik çocuğu olan annelerin yaşam değerlendirmelerinin önemli düzeyde otistik çocuğu olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Nihira ve Mayers (1987) zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babalar karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda; zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babalar arasında problemle başa çıkma açısından anlamlı bir fark olmadığı, ancak çocuğun özür derecesi arttıkça kaygı düzeyinin arttığı bulgulanmıştır (Akt. Fırat 1994: 16).

Bailey, Golden, Roberts ve Ford (2007), gelişimsel yetersizliği veya zihinsel geriliği olan çocukların annelerinin depresyonunu inceleyen araştırmaları gözden geçirmişlerdir. Konuyla ilgili incelenen 42 araştırmanın sonuçlarına göre; annelerin babalardan daha depresif olduğu saptanmıştır. Annenin depresyon düzeyinin etkili olmayan başa çıkma biçimleri, düşük sosyal destek ve ailede birden fazla engelli bireyin olması ile olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1.Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini İzmir ilinde yaşayan 7-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuklara sahip olan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmada yer alacak örneklem belirlenirken, Başbakanlık Özürlüler İdaresinden bilgi alınmıştır. Alınan bilgilere göre İzmir ilinde 7-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuk sayısının 4.888 olduğu belirlenmiştir (Bkz. Ek.4).

Betimsel çalışmalarda örneklemdeki birey sayısının evrenin % 10'unundan az olmamasına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Arlı&Nazik, 2001). Örneklemdeki birey sayısının saptanması için Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) araştırmacılara kolaylık olması bakımından $\alpha= 0.05$ için $+^- 0.03$, $+^- 0.05$ ve $+^- 0.10$ örnekleme hataları için farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklüklerinin hesaplandığı aşağıda yer alan tabloda yararlanılmıştır.

Tablo 1'de yer alan 5000 kişilik evren büyüklüğü için, 0.05 örnekleme hatasıyla $p=0.5$, $q=0.5$ değerleri için önerilen örneklem büyüklüğünün 357 olduğu görülmektedir. Olası veri kayıpları da göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın İzmir ilinde bulunan çeşitli özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihinsel engelli 400 farklı çocuğun ebeveyniyle gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Çalışmaya katılacak zihinsel engelli çocuklar belirlenirken çocukların tanıları dikkate alınmıştır. Bu tanılar eğitsel değerlendirmelerin yapıldığı Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Rehberlik Araştırma Merkezlerinin hazırladığı raporlarda yer almaktadır. Bu raporların kapsamında yer alan tanılar ilgili kanun maddesinde belirtilmiştir. Buna göre ; “Özürlülerle ilgili derecelendirmeler, sınıflandırmalar, tanılamalar, uluslararası özürlülük sınıflandırması temel alınarak hazırlanan özürlülük ölçütüne göre yapılır.” ifadesi yer almaktadır. İşlevsellik, Fonksiyon Kaybı ve Sağlığın Uluslararası

Sınıflandırması (ICF)'na göre; hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin 50-69, orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin 35-49, ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin 20-34, çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin 0-19, zekâ bölümüne sahip olması gerekmektedir. (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006).

Tablo1. $\alpha= 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	+ 0.03 örnekleme hatası (d)			+ 0.05 örnekleme hatası (d)			+ 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1 Milyon	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 Milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalı olmuştur. Katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilmiş, çalışmanın amacı açıklanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden ailelere içinde Kişisel Bilgi Formu, Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumu Ölçeklerinin yer aldığı bir kapalı bir zarf verilmiştir.

Veri toplama sürecinde çalışmaya katılmayı kabul eden ancak formları tamamlamayan 64 kişi olmuştur. Çalışmaya katılmayı kabul edip ebeveynlerden birinin tamamlayıp, diğerinin tamamlamadığı 59 zarf kayıp veri olarak değerlendirilmiştir. Toplamda 123 veri istatistiksel işleme alınmamıştır. Araştırmaya 86 anne, 86 baba olmak üzere toplam 172 kişi gönüllü olarak katılmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir.

3.2. Araştırma Modeli

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar,2005,77). İlişkisel tarama modelleri iki veya daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar,2005,81).

3.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babalara ‘Kişisel Bilgi Formu’ ile birlikte ‘Yaşam Doyumu Ölçeği’ (YDÖ) ve ‘Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği’ (BSÖ) uygulanmıştır.

3.3.1. Yaşam Doyumu Ölçeği

Deiner, Emmons, Losen ve Giffin(1985) tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe’ye uyarlama çalışması Aysan (2001) tarafından yapılmıştır. 7 dereceli Likert ölçeği üzerinde değerlendirilen 5 maddelik, öznel iyilik durumunu ölçen bir ölçektir. İç tutarlılık katsayısı .80 ile .89 arasında değişmektedir. Faktör analizi sonuçları, bireyin yaşamına ilişkin doyumunu bütün olarak değerlendiren bir faktör olduğunu belirlemektedir. Ölçek ile öznel iyilik hali ve yaşam doyumunu ölçen diğer ölçekler arasındaki korelasyonların .35 ile .82 arasında değiştiği belirtilmektedir (Pavot ve Diener, 1993). Güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

3.3.2. Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği

Başarıya stratejileri ölçeği Amirkhan (1990) tarafından geliştirilmiş Aysan (1994) tarafından Türkçe’ye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Ölçek ‘Problem çözme’, ‘Sosyal Destek Arama’, ve ‘Kaçınma’ olmak üzere üç alt ölçekten oluşmuştur. Ölçek 33 maddeden

oluşmaktadır ve bu maddeler ‘Çok’, ‘Biraz’, ‘Hiç’ olmak üzere 3lü likert tipi bir değerlendirilmeden oluşmuştur. Ölçeğin problem çözme alt boyutunu 2,3,8,9,11,15,16,17,20,29,33.ü sorular, sosyal destek arama alt boyutunu 1,5,7,12,14,19,23,24,25,31,32. sorular ve kaçınma alt boyutunu da 4,6,10,13,18,21,22,26,27,28. sorular oluşturmaktadır.

3.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmada katılımcılara ait demografik bilgileri elde etmek amacıyla kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Formda anne babaya ait yaş, eğitim durumu ve çocuklarına ait cinsiyet, yaş ve engel düzeyi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde katılımcıların demografik bilgileri, araştırmada yanıt aranan alt problemler için toplanan verilerin istatistik çözümlenmeleri, verilerin dağılımları ve elde edilen bulgular, yer almaktadır.

4.1.Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılara ait demografik bilgiler, Tablo 2’de gösterilmiştir. Yaş aralıkları; 16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60 olmak üzere 5 gruba, eğitim düzeyi; okur-yazar olmayan, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve üniversite mezunu olmak üzere 5 gruba, çocuğun engel düzeyi; hafif, orta, ağır ve ileri olmak üzere 4 gruba, çocuğun yaşı; 7-8, 9-10, 11-12 olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır.

Çalışmaya, 86 anne ve 86 baba olmak üzere toplam 172 kişi katılmıştır.

Tablo 2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babalar ile İlgili Demografik Bilgiler

		ANNE		BABA		
		n	%	n	%	
Yaş	16-20 arası	0	0	16-20 arası	0	
	21-30 arası	12	13,9	21-30 arası	4	
	31-40 arası	60	69,7	31-40 arası	58	
	41-50 arası	14	16,2	41-50 arası	22	
	51-60 arası	0	0	51-60 arası	2	
Eğitim Düzeyi	Okur yazar değil	6	16,6	Okur yazar değil	4	
	İlkokul	36	41,8	İlkokul	30	
	Orta Okul	6	16,6	Orta Okul	14	
	Lise	28	32,5	Lise	14	
	Üniversite	10	11,6	Üniversite	24	
Çocuğun Engel Düzeyi	Hafif Düzeyde Zihinsel E.	36	41,8	Hafif Düzeyde Zihinsel E.	36	
	Orta Düzeyde Zihinsel E.	22	25,5	Orta Düzeyde Zihinsel E.	22	
	Ağır Düzeyde Zihinsel E.	24	27,9	Ağır Düzeyde Zihinsel E.	24	
	İleri Düzeyde Zihinsel E.	4	4,6	İleri Düzeyde Zihinsel E.	4	
	Çocuğun Cinsiyeti	Kız	46	53,4	Kız	46
	Erkek	40	46,6	Erkek	40	
	Çocuğun Yaşı	7-8 yaş	26	30,2	7-8 yaş	26
		9-10 yaş	34	39,5	9-10 yaş	34
11-12 yaş		26	30,2	11-12 yaş	26	

4.2.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumları Açısından Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler ile babalar başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından karşılaştırılmak için grupların aldıkları puanların farklılaşp farklılaşmadıklarını belirlemek üzere t-testi uygulanmıştır. T testi ortalamalar arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Ş. 2002).

Tablo 3’de yer alan verilere göre; zihinsel engelli çocuğu olan annelerin başa çıkma stratejilerinden sosyal destek arama alt boyutu puan ortalamaları engelli çocuğa sahip olan babaların sosyal destek arama puanlarından anlamlı derecede farklı olduğu bulgulanmıştır ($t=2,794$, $p<0.05$). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sosyal destek arama puan ortalaması babalara göre daha yüksektir. Anneler sosyal destek arama yoluna babalardan daha çok başvurmuştur.

Başa çıkma stratejilerinden problem çözme alt boyutuna göre anne baba puan ortalamaları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t=1,520$, $p>0,05$). Başa çıkma stratejilerinden kaçınma alt boyutu incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t=,720$, $p>0,05$).

Anne ve babaların yaşam doyumunu ölçeceğinden aldıkları puan ortalamaları incelendiğinde iki grup arasında anlamlı bir fark yoktur ($t=-,389$ $p>0,05$).

Tablo 3. Engelli çocuğa sahip anne ve babaların başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

		n	\bar{x}	ss	t	p
Problem	Anne	86	17,51	4,180	1,520	,130
Çözme	Baba	86	16,60	3,624		
Sosyal Destek	Anne	86	12,19	4,709	2,794	,006
Arama	Baba	86	10,19	4,679		
Kaçınma	Anne	86	11,28	3,520	,720	,473
	Baba	86	10,84	4,472		
Yaşam	Anne	86	21,19	6,414	-,389	,698
Doyumu	Baba	86	21,56	6,141		

* $p<0.05$

4.3.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Engel Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan anne ve babaların sahip olduğu zihinsel engelli çocuklarının engel düzeyine göre başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumlarını karşılaştırmak amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış, sonuçlar tablo 4 ve tablo 5’de verilmiştir. Tek yönlü varyans analizi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek üzere uygulanır (Büyüköztürk 2002)

Tablo 4. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, çocuğun engel düzeyine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

		x	ss	F	p
Problem Çözme	Hafif	16,94	3,891	5,924	,001*
	Orta	18,25	2,953		
	Ağır	14,18	2,954		
	İleri	17,00	1,155		
Sosyal Destek Arama	Hafif	9,50	4,855	,528	,664
	Orta	10,75	5,407		
	Ağır	10,82	3,899		
	İleri	9,50	1,732		
Kaçınma	Hafif	10,61	2,851	,143	,934
	Orta	11,25	6,381		
	Ağır	10,91	4,710		
	İleri	10,00	1,155		
Yaşam Doyumu	Hafif	22,56	6,712	,558	,644
	Orta	20,67	6,559		
	Ağır	20,91	4,649		
	İleri	21,50	6,351		

*p<0.05

Tablo 4 incelendiğinde; başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından çocukların engellilik düzeyine göre 4 farklı gruba ayrılan babalar karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır (p<0.05). Orta düzeyde engelli çocuğu olan babaların (x= 18,25) problem çözme alt boyutundan

aldığı toplam puanlar, çocuğu ağır düzeyde engelli olan babalara ($x=14,18$) göre daha yüksektir. Bu iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Orta düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babalar, başa çıkma stratejilerinden problem çözmeyi, ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babalara göre daha fazla kullanmaktadırlar.

Ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip babalar başa çıkma stratejilerinden problem çözme alt boyutu puan ortalamaları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babaların ($x=16,94$), çocuğu ağır düzeyde zihinsel engelli olan babalara ($x=14,18$) göre problem çözme yoluna daha çok başvurdukları bulgulanmıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip, çocuğun engel düzeyine göre gruplara ayrılan babaların başa çıkma stratejilerinden sosyal destek arama puanları karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$). Zihinsel engelli çocuğa sahip, çocuğun engel düzeyine göre gruplara ayrılan babaların başa çıkma stratejilerinden kaçınma puanları karşılaştırıldığında gruplar arası anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$). Zihinsel engelli çocuğu olan, engel düzeyine göre farklı gruplara ayrılan babaların yaşam doyumları incelendiğinde gruplararası anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

4.4.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Engel Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Tablo 5. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, çocuğun engel düzeyine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

		\bar{x}	ss	F	p
Problem Çözme	Hafif	17,94	3,876	4,333	,007*
	Orta	19,00	1,512		
	Ağır	15,17	5,514		
Sosyal Destek Arama	İleri	19,50	1,732	,240	,868
	Hafif	11,83	5,028		
	Orta	12,18	5,142		
Kaçınma	Ağır	12,83	4,061	1,519	,216
	İleri	11,50	4,041		
	Hafif	11,50	2,710		
Yaşam Doyumu	Orta	12,27	4,803	2,134	,102
	Ağır	10,25	3,234		
	İleri	10,00	2,309		
	Hafif	22,44	6,106		
	Orta	21,64	6,959		
	Ağır	19,92	6,331		
	İleri	15,00	0,000		

*p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde; başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından çocukların engellilik düzeyine göre zihinsel engelli çocuğa sahip anneler karşılaştırıldığında başa çıkma stratejileri ölçeğinin problem çözme alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0.05$). Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip anneler($x=17,94$) ile ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin ($x=15,17$) puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan anneler, ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan annelere göre problem çözme stratejisini daha çok kullanmaktadır. Orta düzey zihinsel engelli çocuğa sahip anneler ile ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin problem çözme alt boyutu toplam puanları incelendiğinde iki grup arasında da anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Orta düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan

anneler ($x= 19,00$), ağır düzeyde zihinsel engeli olan annelere ($x=15,17$) göre daha fazla problem çözme stratejisi kullanmaktadırlar.

Engel düzeyine göre gruplara ayrılan annelerin başa çıkma stratejileri açısından puan ortalamaları incelendiğinde sosyal destek arama, kaçınma alt boyutlarında çocuğun engel düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). Yaşam doyumu puanları açısından karşılaştırılan zihinsel engelli çocuğa sahip anneler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

4.5.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Eğitim Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğa sahip babalar eğitim düzeylerine göre varyans analizi ile karşılaştırılmış, sonuçlar tablo 6'da yer almıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların başa çıkma stratejileri ölçeğinin problem çözme, kaçınma alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında ve yaşam doyumu puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Eğitim düzeyleri açısından zihinsel engelli çocuğa sahip ilkökul mezunu babalar ile lise mezunu babalar arasında problem çözme boyutunda gruplararası anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). İlkokul mezunu babalar ($x=14,93$), lise mezunu babalara ($x=18,86$) göre daha az problem çözme yolunu kullanmaktadırlar.

Başa çıkma stratejileri ölçeğinden alınan puanlara göre; zihinsel engelli çocuğa sahip okuryazar olmayan babalar ile zihinsel engelli çocuğu olan ilkökul mezunu babaların kaçınma alt boyutu puanları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Okur yazar olmayan babalar ($x=21,00$) ilkökul mezunu babalara ($x=10,07$) göre kaçınma yolunu daha çok kullanmaktadırlar. Okuryazar olmayan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile ortaokul mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip babalar karşılaştırıldığında kaçınma alt boyutunda iki grup arasında anlamlı bir fark vardır ($p<,05$). Okur yazar olmayan babalar ($x=21,00$) orta okul mezunu babalara ($x=12,29$) göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar. Okuryazar olmayan babalar ile lise mezunu babalar arasında kaçınma alt boyutu puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<,05$).

Tablo 6. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, eğitim düzeylerine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Eğitim	\bar{x}	ss	F	p
Problem Çözme	Okur yazar değil	18,50	,577	4,081	,005*
	İlkokul	14,93	3,939		
	Orta okul	17,71	2,867		
	Lise	18,86	2,381		
	Üniversite	16,42	3,599		
Sosyal Destek Arama	Okur yazar değil	12,00	,000	,429	,788
	İlkokul	9,87	4,408		
	Orta okul	9,86	2,852		
	Lise	9,43	6,418		
	Üniversite	10,92	5,183		
Kaçınma	Okur yazar değil	21,00	,000	8,481	,000*
	İlkokul	10,07	4,226		
	Orta okul	12,29	2,867		
	Lise	9,43	4,988		
	Üniversite	10,08	3,296		
Yaşam Doyumu	Okur yazar değil	12,00	,000	4,031	,005*
	İlkokul	21,13	5,431		
	Orta okul	20,29	5,941		
	Lise	22,57	7,603		
	Üniversite	23,83	5,139		

*p<0.05

Okur yazar olmayan babalar ($x=21,00$) lise mezunu babalara ($x=9,43$) göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar. Okuryazar olmayan babalar ile üniversite mezunu babalar arasında kaçınma alt boyutu puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<,05$). Okur yazar olmayan babalar ($x=21,00$) üniversite mezunu babalara ($x=10,08$) göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar

Eğitim düzeyleri açısından gruplara ayrılan zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumu puanları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; okuryazar olmayan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile ilkokul mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip babalar arasında yaşam doyumu açısından anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). Okur yazar olmayan babaların ($x=12,00$) yaşam doyumu, ilkokul mezunu babalara ($x=21,13$) göre yaşam doyumları daha azdır. Okuryazar

olmayan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile lise mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<,05$). Okur yazar olmayan babaların ($x=12,00$) yaşam doyumları lise mezunu babalara ($x=22,57$) göre daha azdır. Üniversite mezunu ile okuryazar olmayan babalar arasında anlamlı bir fark vardır ($p<,05$). Okur yazar olmayan babaların ($x=12,00$) yaşam doyumları üniversite mezunu babalara ($x=22,57$) göre daha azdır. Yaşam doyumu en yüksek olan grup üniversite mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip olan babalardır.

4.6.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Eğitim Düzeyine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğa sahip, eğitim düzeylerine göre gruplarına ayrılan annelerin başa çıkma stratejileri ölçeği ve yaşam doyumu ölçeklerine verdikleri yanıtlar Tablo 7’de verilmiştir. Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutunda eğitim gruplarına göre anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$). Başa çıkma stratejilerinden sosyal destek arama ve kaçınma alt boyutları incelendiğinde zihinsel engelli çocuğu olan, eğitim düzeylerine göre gruplara ayrılan anneler arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

Eğitim gruplarına göre, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumu puanları arasında anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır. Üniversite mezunu anneler ile okuryazar olmayan anneler arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Üniversite mezunu anneler ile ilkokul mezunu anneler arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$).

Üniversite mezunu anneler ile ortaokul mezunu anneler arasında yaşam doyumu açısından anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Üniversite mezunu anneler ile lise mezunu anneler arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Üniversite mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin ($x=30,20$) yaşam doyumları yüksektir. Okur yazar olmayan, zihinsel engelli çocuğa sahip anneler ($x=14,67$) yaşam doyumları en düşük olan gruptur. Zihinsel engelli çocuğa sahip ilkokul mezunu ($x=20,50$), orta okul mezunu ($x=19,33$) ve lise mezunu ($x=20,64$) annelerin yaşam doyumları birbirlerine yakındır.

Tablo 7. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, eğitim düzeylerine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Eğitim	\bar{x}	ss	F	p
Problem Çözme	Okur yazar değil	16,33	3,386	1,678	,163
	İlkokul	16,56	4,760		
	Orta okul	16,33	7,230		
	Lise	18,93	2,567		
	Üniversite	18,40	3,026		
Sosyal Destek Arama	Okur yazar değil	14,67	1,366	,664	,619
	İlkokul	12,22	4,134		
	Orta okul	10,33	6,088		
	Lise	11,93	5,969		
	Üniversite	12,40	2,797		
Kaçınma	Okur yazar değil	13,67	4,412	1,045	,389
	İlkokul	11,22	2,939		
	Orta okul	11,67	2,875		
	Lise	11,21	3,794		
	Üniversite	10,00	4,372		
Yaşam Doyumu	Okur yazar değil	14,67	4,131	9,458	,000*
	İlkokul	20,50	5,051		
	Orta okul	19,33	8,454		
	Lise	20,64	6,093		
	Üniversite	30,20	2,251		

* $p < 0.05$

4.7.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Yaşına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Tablo 8 incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğa sahip babalar, çocuklarının yaşlarına göre gruplara ayrıldıklarında başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > ,05$).

Tablo 8. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, çocuğun yaşına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Çocuğun yaşı	\bar{x}	ss	F	p
	7-8	17,15	2,962		
Problem	9-10	16,59	4,222	,569	,568
Çözme	11-12	16,08	3,428		
Sosyal	7-8	10,31	5,620		
Destek	9-10	11,12	3,891	1,781	,175
Arama	11-12	8,85	4,451		
	7-8	10,31	4,315		
Kaçınma	9-10	12,12	4,885	2,515	,087
	11-12	9,69	3,739		
	7-8	21,46	7,284		
Yaşam	9-10	20,47	6,440	1,342	,267
Doyumu	11-12	23,08	4,049		

*p<0.05

4.8.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Yaşına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğun yaşına göre gruplara ayrılan annelerin başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumu puan ortalamaları, standart sapmaları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 9).

Başa çıkma stratejileri açısından zihinsel engelli çocuğa sahip, çocuğun yaşına göre gruplara ayrılan annelerin problem çözme, sosyal destek arama ve kaçınma puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

Zihinsel engelli çocuğa sahip anneler, çocuklarının yaşlarına göre gruplara ayrıldığında, grupların yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Yaşları 9 ve 10 olan zihinsel engelli çocukların annelerinin ($x=19,29$) yaşam doyumu, yaşları 11 ve 12 olan zihinsel engelli çocukların annelerinin ($x=23,38$) yaşam doyumuna göre daha azdır. 11 ve 12 yaşında zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin ($x=23,38$) diğer gruplara göre yaşam doyumu yüksektir.

Tablo 9. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin, çocuğun yaşına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Çocuğun yaşı	\bar{x}	ss	F	p
	7-8	18,77	2,338		
Problem	9-10	17,35	4,898	2,072	,132
Çözme	11-12	16,46	4,411		
Sosyal	7-8	12,46	4,743		
Destek	9-10	13,18	4,635	2,312	,105
Arama	11-12	10,62	4,535		
	7-8	11,00	4,561		
Kaçınma	9-10	11,59	2,976	,225	,799
	11-12	11,15	3,068		
	7-8	21,46	7,339		
Yaşam	9-10	19,29	6,137	3,186	,046*
Doyumu	11-12	23,38	5,131		

*p<0.05

4.9.Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşlarına Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Tablo 10 incelendiğinde yaşlarına göre gruplara ayrılan annelerin başa çıkma stratejilerinin alt boyutlarına bakıldığında; problem çözme, sosyal destek arama ve kaçınma alt boyutlarında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$) ve bu grupların yaşam doyumu puanları incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaş gruplarına göre yaşam doyumları arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 10. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaş gruplarına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması.

		\bar{x}	ss	F	p
Problem özme	21-30	18,33	2,309	1,923	,153
	31-40	17,80	3,786		
	41-50	15,57	6,297		
Sosyal Destek Arama	21-30	12,17	6,590	,056	,946
	31-40	12,10	4,360		
	41-50	12,57	4,669		
Kaçınma	21-30	10,33	5,069	1,689	,191
	31-40	11,73	3,036		
	41-50	10,14	3,780		
Yaşam Doyumu	21-30	19,83	7,941	,348	,707
	31-40	21,30	6,250		
	41-50	21,86	6,011		

$p < 0,05$

4.10. Zihinsel Engelli ocuğa Sahip Babaların Yaşlarına Göre Başa ıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler yaş gruplarına göre karşılaştırıldığında başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aynı işlem babalar için yapıldığında ise başa çıkma stratejilerinin kaçınma alt boyutunda ve yaşam doyumlarında yaş gruplarına göre anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır ($p < 0,05$).

Gruplararası karşılaştırmalara göre; yaşları 31 ile 40 arasında olan babalardan oluşan grubun başa çıkma stratejilerinden kaçınma alt boyutu ile yaşları 51 ile 60 olan grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0,05$). Kaçınma alt boyutunda yaşları 41 ile 50 arasında olan babalar ile 51 -60 arasında olan babalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır

Tablo 11. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaş gruplarına göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

		\bar{x}	ss	F	p
Problem Çözme	21-30	18,00	2,309	1,264	,292
	31-40	16,90	3,626		
	41-50	15,91	3,791		
	51-60	13,00	,000		
Sosyal Destek Arama	21-30	14,00	6,928	1,069	,367
	31-40	9,79	4,436		
	41-50	10,55	5,002		
	51-60	10,00	,000		
Kaçınma	21-30	11,00	2,309	3,089	,032
	31-40	10,59	4,057		
	41-50	10,64	5,224		
	51-60	20,00	,000		
Yaşam Doyumu	21-30	13,00	3,464	3,018	,034
	31-40	21,90	6,129		
	41-50	22,36	5,811		
	51-60	20,00	,000		

$p < 0,05$

Yaşam doyumları açısından karşılaştırılan gruplar arasında; yaşları 21-30 aralığında olan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile 31-40 aralığında olan babalar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0,05$). Yaşları 21-30 ile 31-40 arasında olan babaların yaşam doyumları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Yaşam doyumu en yüksek olan grup yaşları 41- 50 arasında olan babalardan oluşan gruptur

4.11. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuğun Cinsiyetine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarının kız yada erkek olmasına göre başa çıkma stratejilerinin alt boyutları olan problem çözme ve sosyal destek arama puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p > 0,05$). Çocuğun cinsiyetlerine göre gruplara ayrılan annelerin yaşam doyumlarına bakıldığında, grupların yaşam doyumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Tablo 12. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin çocuğun cinsiyetine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Cinsiyet	\bar{x}	ss	F	p
Problem	Kız	16,04	4,126	2,410	,124
Çözme	Erkek	17,25	2,862		
Sosyal Destek	Kız	9,87	4,819	,450	,504
Arama	Erkek	10,55	4,546		
Kaçınma	Kız	10,83	3,755	,001	,980
	Erkek	10,85	5,226		
Yaşam Doyumu	Kız	22,22	6,182	1,142	,288
	Erkek	20,80	6,081		

P<0,05

4.12. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Çocuğun Cinsiyetine Göre Başa Çıkma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması

Tablo 13 incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip babaların çocuğun cinsiyetine göre başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları arasında, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerde olduğu olduğu gibi anlamlı bir fark bulgulanamamıştır (p>0,05).

Tablo 13. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların çocuğun cinsiyetine göre başa çıkma stratejilerinin ve yaşam doyumlarının karşılaştırılması

	Cinsiyet	\bar{x}	ss	F	p
Problem Çözme	Kız	17,43	4,750	,033	,856
	Erkek	17,60	3,470		
Sosyal Destek	Kız	11,48	5,023	2,267	,136
	Erkek	13,00	4,237		
Kaçınma	Kız	11,35	3,020	,037	,847
	Erkek	11,20	4,059		
Yaşam Doyumu	Kız	21,65	6,610	,519	,473
	Erkek	20,65	6,221		

P<0,05

4.13. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyumları ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi belirlemek için basit korelasyon işlemi yapılmış, sonuçlar tablo 14’de verilmiştir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin problem çözme stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,01$). Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek arama stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,01$). İlişki negatif yöndedir ($r= -,294$). Kişilerin yaşam doyumları azaldıkça, sosyal destek arama stratejisi kullanımı artmaktadır. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kaçınma stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,01$). İlişkinin yönü negatiftir ($r = -,235$). Ebeveynlerin yaşam doyumları arttıkça, kaçınma davranışı azalmaktadır.

Tablo 14. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ile başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi

		Problem Çözme	Sosyal Destek Arama	Kaçınma
Toplam(172)	Yaşam	$p= ,204$	$p= ,000$	$p= ,002$
	Doyumu	$r= -,097$	$r= -,294^{**}$	$r= -,235^{**}$
Anneler(86)	Yaşam	$p= ,175$	$p= ,013$	$p= ,012$
	Doyumu	$r= -,148$	$r= -,267^*$	$r= -,269^*$
Babalar (86)	Yaşam	$p= ,776$	$p= ,002$	$p= ,054$
	Doyumu	$r= -,031$	$r= -,324^{**}$	$r= -,208$

** $p<0,01$

* $p<0,05$

Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin ve babaların yaşam doyumları ile başa çıkma stratejileri arasında ilişkiler ayrı ayrı ele alınmış, zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumları ile başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu arasında ve zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumları ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$).

Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumları ile sosyal destek arama stratejisini kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu ilişki negatif yöndedir ($r = -,267$). Annelerin yaşam doyumları arttıkça, sosyal destek arama stratejisini kullanma azalmaktadır. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumları ile sosyal destek arama stratejileri karşılaştırıldığında da anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır ($p < 0,01$). Bu ilişki negatif yöndedir ($r = -,324$). Babaların yaşam doyumları arttıkça, sosyal destek arama stratejisini kullanımı azalmaktadır. Anneler yaşam doyumları ve kaçınma stratejileri açısından karşılaştırıldığında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p < 0,05$). Annelerin yaşam doyumları arttıkça kaçınma stratejilerini kullanmaları azalmaktadır çünkü negatif yönde bir ilişki bulgulanmıştır ($r = -,269$). Babaların yaşam doyumları ile kaçınma stratejilerini kullanımları arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır ($p > 0,05$).

4.14. Anne ve Babaların Eğitim, Yaş, Cinsiyet, Engel Düzeyi ve Çocuğun Yaşı Gibi Değişkenler ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babalar, bazı değişkenler açısından ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmış, sonuçlar tablo 15’de verilmiştir. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumları ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında annelerin eğitim düzeyleri ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$) ve aralarındaki ilişki pozitif yöndedir. Annelerin, eğitim düzeyi arttıkça yaşam doyumunu artmaktadır. Babaların yaşam doyumları ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$) ve aralarındaki ilişki pozitif yöndedir. Babaların, eğitim düzeyi arttıkça yaşam doyumunu artmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumları ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0,05$). Babalar ile yaş grupları arasındaki ilişki incelendiğinde de ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$). Çocuğun cinsiyeti ile annelerin yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumları ile çocuğun kız ya da erkek olması arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı korelasyon yöntemi ile bulgulanmıştır ($p > 0,05$).

Tablo 15. Anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi

	Eğitim (anne-baba)	Yaş (anne-baba)	Cinsiyet (çocuk)	Engellilik Düzeyi	Yaş (çocuk)
Anne Yaşam Doyumu	p= ,000 r= ,401**	p= ,436 r= ,085	p= ,473 r= -,078	p= ,024* r= -,243	p= ,282 r= ,117
Baba Yaşam Doyumu	p= ,004 r= ,307**	p= ,163 r= ,152	p= ,288 r= -,116	p= ,339 r= -,104	p= ,346 r= ,103

**P<0,01

*p<0,05

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yaşam doyumlarıyla çocuğun tanısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$, $r= -,243$). Buna göre çocuğun engellilik düzeyi arttıkça, annelerin yaşam doyumları azalmaktadır. Babaların yaşam doyumları ile çocuğun tanısı arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere anne ve babaların belirtilen değişken ile ilişkileri incelenmiş, anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$).

4.15. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Eğitim, Yaş, Cinsiyet, Engel Düzeyi ve Çocuğun Yaşı Gibi Değişkenler ile Başa Çıkma Stratejileri Alt Boyutları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babalar, başa çıkma stratejileri alt boyutları açısından ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmış, sonuçlar tablo 16'da verilmiştir. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin başa çıkma stratejilerinin alt boyutu olan problem çözme ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında annelerin eğitim düzeyleri ve problem çözme stratejisini kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$) ve aralarındaki ilişki pozitif yöndedir. Annelerin, eğitim düzeyi arttıkça problem çözme

becerisi artmaktadır. Annelerin, problem çözme stratejisi ile çocuğun yaşı arasında, negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0,05$). Çocuğun yaşı arttıkça, anneler daha az problem çözme yoluna başvurmaktadır. Annelerin problem çözme alt boyutu ile, annelerin yaşları, çocuğun engellilik düzeyi, ve çocuğun cinsiyeti arasındaki ilişkiler ayrı ayrı incelendiğinde, aralarında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Annelerin, sosyal destek arama ve kaçınma stratejileri ile anne-babaların eğitimi, yaşları, çocuğun cinsiyeti, yaşı ve engel düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 16. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile başa çıkma stratejileri alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi

	Alt Boyutlar	Eğitim (anne -baba)	Yaş (anne-baba)	Cinsiyet (çocuk)	Engellilik Düzeyi	Yaş (çocuk)
Anneler	Problem Çözme	p= 0,024	p= 0,082	p= 0,856	p= 0,125	p= 0,046
		r= 0,243*	r= -0,189	r= 0,020	r= -0,167	r= -0,216*
	Sosyal Destek Arama	p= 0,527	p= 0,816	p= 0,136	p= 0,582	p= 0,159
		r= -0,069	r= 0,025	r= 0,162	r= 0,060	r= -0,153
Kaçınma	p= 0,177	p= 0,801	p= 0,847	p= 0,163	p= 0,876	
	r= -0,147	r= -0,028	r= -0,021	r= -0,152	r= 0,17	
Babalar	Problem Çözme	p= 0,196	p= 0,067	p= 0,124	p= 0,044	p= 0,287
		r= 0,141	r= -0,198	r= 0,167	r= -0,218*	r= -0,116
	Sosyal Destek Arama	p= 0,735	p= 0,748	p= 0,504	p= 0,413	p= 0,263
		r= 0,037	r= -0,035	r= 0,073	r= 0,089	r= -0,122
Kaçınma	p= 0,036	p= 0,186	p= 0,980	p= 0,938	p= 0,623	
	r= -0,226*	r= 0,144	r= 0,003	r= 0,009	r= -0,054	

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların başa çıkma stratejilerinin alt boyutu olan problem çözme ile çocukların engellilik düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$) ve aralarındaki ilişki negatif yöndedir. Çocukların, engellilik düzeyi arttıkça, babaların problem çözme stratejisi kullanımları azalmaktadır. Problem çözme alt boyutu ile babaya ait yaş, eğitim

durumu ve çocuğa ait yaş, cinsiyet gibi değişkenler arasındaki ilişkiler ayrı ayrı incelendiğinde, anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir ($p>0,05$). Sosyal destek arama alt boyutunda, babaların tabloda verilen değişkenlerle aralarında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır ($p>0,05$). Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, kaçınma stratejileri ile eğitim düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Eğitim düzeyi arttıkça, babalar daha az kaçınma stratejisini kullanmaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların, kaçınma stratejileri ile babaya ait yaş ve çocuğa ait yaş, cinsiyet, engel düzeyi gibi değişkenler arasındaki ilişkiler ayrı ayrı incelendiğinde, anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir ($p>0,05$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stresle başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları; çocuğa ait yaş, cinsiyet, engellilik düzeyi ile ebeveynlere ait yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi değişkenler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Zihinsel engelli çocuğu olan anneler ile babalar başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından karşılaştırıldığında; annelerin başa çıkma stratejilerinden sosyal destek arama alt boyutu puan ortalamaları engelli çocuğa sahip olan babaların sosyal destek arama puanlarından anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur ($t=2,794$, $p<0.05$). Anneler, babalara göre sosyal destek arama yoluna daha çok başvurmuştur. Literatürde bu bulguyu destekleyici bilgiler yer almaktadır. Şahin (1999) kadınların yaşamlarının her evresinde, başkalarından sosyal destek arama eğilimlerinin pekiştirildiğini belirtmiştir. Erkeğe göre farklı toplumsallaştırılan kadınların, hem başkalarına daha çok destek verdikleri (Şahin, 1999) hem de başkalarından daha çok destek aldıkları ileri sürülmekte ve bulgular da bu görüşü desteklemektedir (Barbee ve ark., 1993; Hill, 1991; Krauss ve ark., 1992; Pittman ve Lloyd, 1988; Schilling ve ark., 1985: Akt. Kaner, 2004). En önemli ve yararlı yardımlar arasında kabul edilen duygusal destek, çocukların temel bakım sorumluluğunu üstlenen anneleri, uzun süreli sorunların yarattığı katlanılması güç durumlarda teşvik ederek direnme gücü sağlar ve onlara başa çıkma sürecinde yalnız olmadıkları duygusu vererek onları rahatlatır (Hill, 1991; Şahin, 1999 Akt. Kaner, 2004).

Keskin ve arkadaşlarının (2010) yaptığı çalışmada zihinsel engelli çocuğu ile birlikte çevrelerinin kendilerini kabul etmeyeceğini düşünen annelerin sıkıntı yaşadığı ve sosyal destek arama puanlarının diğerlerine göre yüksek olduğu bulunmuştur (Keskin ve ark., 2010).

Engelli çocuğa sahip annelerin babalara göre daha fazla bakım desteği sağlamaları, ev işlerinden sorumlu olmaları nedeniyle daha çok yardıma ihtiyaç

duydıkları düşünülmektedir. Annelerin sosyal destek arama yoluna başvurması, annelerin babalara göre duygusal olarak rahatlamaya daha fazla ihtiyacı olduğunu düşündürmektedir.

Anne ve babalar yaşam doyumu açısından incelendiğinde, iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Kaner (2004) çalışmasında engelli çocukları olan anne ve babaların aldıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarını incelemiş, yaşam doyumları açısından iki grup karşılaştırdığında aralarında anlamlı bir fark olmadığını bulmuştur ($p>0,05$).

İçinde Türkiye'nin de bulunduğu 19 ülkede yaşam doyumunu kültürlerarası kıyaslamasını yapan Diener ve arkadaşları (Diener ve Diener 1995; Diener, Diener ve Diener, 1995: Akt. Kaner 2004) yaşam doyumunun tüm kültürlerde hem erkek hem de kadınlarda benlik saygısıyla, maddi destekle, aile ve arkadaş desteğiyle ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Yani bu dört değişken tüm kültürlerde yaşam doyumunun önemli bir kestiricisidir. Ayrıca kadın ve erkeklerin yaşam doyumları arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgulara karşılık yaşam doyumu puanları açısından anne ve babalar arasında farklılık olduğunu gösteren çalışmalar da vardır (Arslan ve ark.2001).

Çalışmanın başka bir bulgusu da başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından çocukların engellilik düzeyine göre 4 farklı gruba ayrılan babalar karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Orta düzeyde engelli çocuğu olan babaların ($x= 18,25$) problem çözme alt boyutundan aldığı toplam puanlar, çocuğu ağır düzeyde engelli olan babalara ($x=14,18$) göre daha yüksektir. Bu iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Orta düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babalar, başa çıkma stratejilerinden problem çözmeyi, ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babalara göre daha fazla kullanmaktadırlar. Ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip babalar başa çıkma stratejilerinden problem çözme alt boyutu puan ortalamaları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<.05$). Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan babaların ($x=16,94$), çocuğu ağır düzeyde zihinsel engelli olan babalara ($x=14,18$) göre problem çözme yoluna daha çok başvurdukları bulunmuştur. Bu bulgular ışığında engel düzeyi arttıkça problem çözme yönteminin kullanımının

azaldığı, engel düzeyinin daha az olmasının, iyileşme beklentisini arttırabileceği, kişilerin bu nedenle daha fazla problem çözme eğiliminde olabileceği düşünülmektedir.

Çocukların engellilik düzeyine göre zihinsel engelli çocuğa sahip anneler karşılaştırıldığında başa çıkma stratejilerinin problem çözme alt boyutu açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0.05$). Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan anneler, ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan annelere göre problem çözme stratejisini daha çok kullanmaktadır. Orta düzey zihinsel engelli çocuğa sahip anneler ile ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin problem çözme alt boyutu toplam puanları incelendiğinde iki grup arasında da anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Orta düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan anneler ağır düzeyde zihinsel engeli olan annelere göre daha fazla problem çözme stratejisi kullanmaktadırlar. Yapılan çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin çocuğun engel düzeyine göre problem çözme stratejisini kullanması ile ilgili bulgular babaların problem çözme stratejisi ile ilgili bulgularla paralellik göstermektedir. Zihinsel engelin düzeyi arttıkça, annelerin başa çıkma stratejilerinden problem çözmeyi daha çok kullandıkları bulgulanmıştır.

Eğitim düzeyleri açısından zihinsel engelli çocuğa sahip ilkökul mezunu babalar ile lise mezunu babalar karşılaştırıldığında gruplararasıda problem çözme boyutunda anlamlı farklılıklar vardır ($p<0,05$). İlkokul mezunu babalar, lise mezunu babalara göre daha az problem çözme yolunu kullanmaktadırlar. Quine ve Pahl (1991: Akt., Akandere 2009) yaptıkları çalışmada eğitim düzeyi yüksek olan anne babaların problem çözme yeteneklerinin daha iyi olduğu, bu anne babaların uyum stratejilerini daha iyi belirleyebildiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu yapılan çalışmayı destekleyici niteliktedir ancak çalışmanın anneler ile yapılan bölümünde aynı bulgular elde edilmemiştir. Eğitim düzeyleri açısından gruplara ayrılan annelerde, problem çözme açısından anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$).

Yapılan çalışmada, başa çıkma stratejileri ölçeğinden alınan puanlara göre; zihinsel engelli çocuğa sahip okuryazar olmayan babalar ile zihinsel engelli çocuğu olan ilkökul mezunu babaların kaçınma alt boyutu puanları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Okur yazar olmayan babalar ilkökul mezunu babalara göre kaçınma yolunu daha çok kullanmaktadırlar. Okuryazar

olmayan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile ortaokul mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip babalar karşılaştırıldığında; okur yazar olmayan babalar orta okul mezunu babalara göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar. Okuryazar olmayan babalar ile lise mezunu babalar arasında kaçınma alt boyutu puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Okur yazar olmayan babalar lise mezunu babalara göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar. Okur yazar olmayan babalar üniversite mezunu babalara göre kaçınma stratejisini daha çok kullanmaktadırlar.

Eğitim düzeyleri açısından gruplara ayrılan zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumu puanları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yaşam doyumu açısından eğitim düzeylerine göre gruplararası anlamlı farklılıklar vardır ($p<0,05$). Yaşam doyumu en yüksek olan grup, üniversite mezunu zihinsel engelli çocuğa sahip olan babalardır. Akandere ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışmada benzer bulgular elde etmişlerdir. Eğitim durumu üniversite ve lise olan babaların yaşam doyumu puanları, ilkokul ve ortaokul mezunu olan babaların yaşam doyumu puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Eğitim gruplarına göre, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumu puanları arasında da anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır ($p<0,05$). Yaşam doyumu en yüksek grup üniversite mezunu olan annelerin oluşturduğu gruptur. Eğitim düzeyinin yüksek oluşu, kişilerin yaşama bakışlarını, motivasyonlarını ve gelecekle ilgili umut ve beklentilerini olumlu yönde etkileyebilir. Bu durumda, eğitim düzeyinin artmasıyla yaşam doyumunun da arttığı söylenebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babalar çocuğun yaşına göre ayrı ayrı gruplara ayrılmış ve bu gruplar arasında başa çıkma stratejilerinin problem çözme, sosyal destek arama ve kaçınma alt boyutları açısından farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre hem annelerde hem de babalarda başa çıkma stratejileri açısından gruplararası anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$).

Zihinsel engelli çocuğa sahip anneler, çocuklarının yaşlarına göre gruplara ayrıldığında, grupların yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Yaşları 9 ve 10 olan zihinsel engelli çocukların annelerinin yaşam doyumu, yaşları 11 ve 12 olan zihinsel engelli çocukların annelerinin yaşam doyumuna göre

daha azdır. 11 ve 12 yaşında zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin diğer gruplara göre yaşam doyumu yüksektir. Literatürde konu ile ilgili bazı farklı sonuçlar yer almaktadır. Kaner (2004) zihinsel ve işitsel yetersizliği olan anne babalar ile yaptığı çalışmada, anne babalar çocuğun yaşı açısından gruplara ayrılmıştır. Yaşam doyumu açısından gruplararası anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Bazı araştırma bulgularında ise çocukları küçük yaşta olan anababaların ya çok fazla (Hoffman ve Vanis, 1978: Akt., Kaner, 2004; Lowenthal ve ark.: Akt., Kaner 2004; Veroff ve Feld, 1970: Akt., Kaner, 2004) ya da çok az doyum yaşadıklarını (Akt., Goetting, 1986) ancak ergenlik çağında çocuğu olanların doyum düzeylerinin en düşük olduğu bildirilmektedir (Akt., Kaner, 2004).

Anneler yaşlarına göre gruplara ayrıldığında başa çıkma stratejilerinin problem çözme, sosyal destek arama ve kaçınma alt boyutlarında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$) ve bu grupların yaşam doyumu puanları incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaş gruplarına göre yaşam doyumları arasında da anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$). Ancak yaş gruplarına göre ayrılan babaların başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumu puanları incelendiğinde anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır. Gruplararası karşılaştırmalara göre; yaşları 31 ile 40 arasında olan babalardan oluşan grubun başa çıkma stratejilerinden kaçınma alt boyutu ile yaşları 51 ile 60 olan grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Kaçınma alt boyutunda yaşları 41 ile 50 arasında olan babalar ile 51 -60 arasında olan babalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$).

Yaşam doyumları açısından karşılaştırılan gruplar arasında; yaşları 21-30 aralığında olan zihinsel engelli çocuğa sahip babalar ile 31-40 aralığında olan babalar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Yaşları 21-30 ile 31-40 arasında olan babaların yaşam doyumları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Yaşam doyumu en yüksek olan grup yaşları 41- 50 arasında olan babalardan oluşan gruptur. Akandere (2009) çalışmasında yaş gruplarına göre gruplara ayırdığı babaların yaşam doyumlarını incelediğinde; yaşı 51 ve üzeri olan babaların puanlarının, yaşı 36-50 olan babaların yaşam doyum puanlarından anlamlı derecede yüksek olduğunu belirtmiştir. Anneler yaş gruplarına göre karşılaştırıldığında ise yaşam doyumu açısından anlamlı bir farklılık olmadığı belirtilmiştir (Akandere ve ark. 2009). Babaların yaşı arttıkça yaşam doyumu artmakta, annelerde ise farklılık

olmamaktadır, bu nedenle Akandere ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan çalışma ile bu çalışmanın bulguları benzer özellikler göstermektedir. Seltzer ve Krauss (1989) ise yaptıkları çalışmada zihinsel engelli çocuğu olan ve sağlıklı çocuğu olan anneleri yaş gruplarına göre ayırmış, yaşam doyumlarını incelemişler, çalışmanın sonunda zihinsel engelli çocuğu olan yaşlı annelerin yaşam doyumu düzeylerinin, engelli olmayan çocuklu annelerin yaşam doyumu düzeyleri ile benzerlik gösterdiğini belirtmişlerdir (Seltzer ve Krauss 1989). Çalışma sonuçları incelendiğine, yaş ile birlikte yaşam doyumunun arttığı söylenebilir. Kişilerin yaşam doyumlarının yaş ile birlikte artmasının; engelli çocuğa sahip olma durumun kabullenilmesi, kişilerin sosyoekonomik düzeylerinin daha sabit bir hale gelmesi ve gelecek ile ilgili kaygılarının azalmasının olumlu etkileri olabileceği düşünülmektedir.

Engelli çocuğun cinsiyetine göre ayrı ayrı gruplara ayrılan anne ve babaların başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları incelenmiştir. Engelli çocuğun kız ya da erkek olması, annelerin başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumları açısından istatistiksel olarak bir farklılık yaratmamıştır. Babalar da çocuğun cinsiyetine göre gruplara ayrıldığında, başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumu puanlarında gruplararası anlamlı bir farklılık bulgulanmamıştır ($p>0,05$). Sloper ve arkadaşları (1991) Down sendromlu kızları olan babalara göre, Down sendromlu oğulları olan babaların, yetersizlik koşulundan daha çok etkilendiklerini ve bu durumda onların yaşamlarından aldıkları doyumu olumsuz olarak etkilediğini bulmuşlardır (Sloper ve ark. 1991, Akt., Kaner 2004). Kaner'in çalışmasında (2004) ise zihinsel engelli, konuşma engelli, ortopedik engelli çocukları olan anne ve babaların yaşam doyumlarının çocukların cinsiyetine göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır (Kaner, S. 2004). Çocuğun zihinsel engelli olması en önemli stres kaynağı olarak düşünülürse, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak ebeveynler için cinsiyet, yaş gibi değişkenlerden daha önemli olabilir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin problem çözme stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,01$). Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek arama stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki

vardır ($p<0,01$). İlişki negatif yöndedir ($r= -,294$). Kişilerin yaşam doyumları azaldıkça, sosyal destek arama stratejisi kullanımı artmaktadır. Kaner (2004) anababaların yaşadıkları stres düzeyi yükseldikçe ve sosyal destekler azaldıkça onların yaşamdan aldığı doyumun azaldığını belirtmiştir. Anne ve babaların yaşadıkları stres ile yaşam doyumunun ilişkili olduğu, sosyal desteğin artmasıyla stresin azaldığı, destek hizmetlerinin yaşanan stresi azaltıp, yaşam doyumunu arttırdığı da literatürde başka çalışmalar ile desteklenmiştir (Adamakos ve ark., 1986; Banaz, 1992; Barrett, 1999; Beckman, 1991; Beckman ve Pokorni, 1988; Botuck ve Winsberg, 1991; Coen, O'Boyle, Swanwick ve Coakley, 1999; Crnic ve ark., 1983; Diener ve Diener 1995; Diener ve ark., 1995; Dunst ve Trivette, 1986; Dyson, 1997; Krause, 1988; Milgram ve Atzil, 1988; Meyers ve Marcenko, 1989; Olson ve ark., 1994; Pitman ve Lloyd, 1988; Sarason ve ark., 1983; Schilmoeller ve Baranowski, 1991; Seltzer ve Krauss, 1989; Simons ve ark., 2002; Sloper ve ark., 1991). Alınan sosyal desteğin içeriğine bağlı olarak, kişiler kendilerini daha iyi hissedebilirler. Uzmanlardan, önemli sosyal destek kuruluşlarından alınan destek ile kişiler daha bilinçli, farkındalık kazanmış, yaşadıkları duruma objektif bakabilirler. Arkadaş desteği, aynı durumda olan başka kişiler ile paylaşımlar gibi sosyal destekler ise kendilerini yalnız hissetmemelerini, duygusal olarak paylaşım içerisinde olmalarını, güven duygusunu sağlayabilir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kaçınma stratejisini kullanma ile yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,01$). Ebeveynlerin yaşam doyumları arttıkça, kaçınma davranışı azalmaktadır.

Anne ve babaların eğitim, yaş, cinsiyet, engel düzeyi ve çocuğun yaşı gibi değişkenler ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelendiğinde; zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yaşam doyumlarıyla çocuğun tanısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$, $r= -,243$). Buna göre çocuğun engellilik düzeyi arttıkça, annelerin yaşam doyumları azalmaktadır. Babaların yaşam doyumları ile çocuğun tanısı arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$). Engelli çocuğa sahip anneler çocuk ile daha fazla vakit geçirmekte, gereksinimleri ile daha fazla ilgilenmektedirler. Engel düzeyi arttıkça, özbakım, eğitim, sağlık sorunları artabilir ve tüm bu sorunlarla toplumumuzda anneler babalara göre daha fazla ilgilenmektedirler. Bu nedenle yaşam doyumları ile engel düzeyleri

arasında negatif yönde bir ilişki olabilir. Babalar ise daha çok evin geçimini sağlama ve dış işler ile ilgilendiklerinden, sorumluluklarının daha farklı olması nedeniyle engel düzeyinin yarattığı sıkıntılar onları daha az etkiliyor olabilir.

Yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere anne ve babaların belirtilen değişken ile ilişkileri incelenmiş, anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların yaşam doyumu ile çocuğun yaşı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$).

Araştırmada gruplardan sosyoekonomik düzey, ebeveynlerin çalışıp çalışmaması ile ilgili veri elde edilmemiştir. Aylık gelirin ve çalışma durumunun anne babaların başa çıkma stratejilerini ve yaşam doyumlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. İleri araştırmalarda demografik bilgiler alınırken bu tür değişkenlere yer verilmesinin, çarpıcı sonuçlar vereceğidüşünülmektedir.

Çalışmaya engelli çocuğu olmayan annebabalar dahil edilmemiştir. Karşılaştırmalı sonuçların elde edilebilmesi, daha geniş bir örneklem ile çalışılabilmesi için engelli çocuğa sahip olmayan aileler de çalışmaya dahil edilebilir.

Çalışma bulgular ışığında değerlendirildiğinde, zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın getirdiği stres ve bununla başa çıkmak için ailelerin yeterli sosyal desteğe sahip olması gerekir. Bu destek sistemlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıyla kişilerin başa çıkma becerilerini daha iyi öğrenecekleri, buna paralel olarak yaşam doyumlarının daha da artacağı, çalışmaların aile danışmanlığı sisteminde yürütülmesiyle; anne babaların eğitim hizmetlerini doğrudan alabilmeleri, eğitimin yalnızca çocuk odaklı değil tüm aile bireylerini kapsayacak şekilde olmasının kişilerin yaşam kalitelerini arttıracığı düşünülmektedir. Çalışmaların odak noktalarının aile bireylerini engel durumu ile ilgili bilgilendirmek, kabullenme süreçlerinde onlara destek vermek, doğru yöntemler kullanarak baş etme becerileri kazanmalarını sağlamak ve bu çalışmaların takibini sağlamak olmalıdır.

KAYNAKLAR

Acar, M. (2009). Zihinsel ve Fiziksel Özürlü Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Adamakos, H., Ryan, K., Ullman, D. G., Pascoe, L., Diaz, R., Chessare, J., (1986). Maternal Social Support as a Predictor of Mother-Child Stress and Stimulation. **Child Abuse and Neglect**, 10, 463-470.

Aile Destek Ölçeği: Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. **Özel Eğitim Dergisi**, 3 (3). (2003)

Akandere, M. , Acar, M. (2009) ‘Zihinsel ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi’ **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (22).

Akkök F. (1989) Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı ve Endişe Düzeyi Ölçme Aracının Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. **Psikoloji Dergisi**, (23): 26-38.

Akkök, F., Askar, P., Karancı, N. (1992). Özürlü bir çocuga sahip anne-babalardaki stresin yordanması. **Özel Eğitim Dergisi**. 1 (2), 8-13.

Akkök. F. (1997). **Farklı Özelliği Olan Çocuk Anne Babaların Yaşadıkları, Farklılıkla Yaşamak**. Ankara:Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Anshel, M.H., Williams, L.R.T. and K. Hodge (1997). Cross-Cultural and Gender Differences on Coping Style in Sport. **International Journal of Sport Psychology**. 28, 141-156

Arslan, C., Deniz, E., Hamarta, E. (2001). **Engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi**. XI. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri: Konya Eğitim Kitabevi.

Asarnow, J.R., A.A. Horton (1990). Coping and Stress in Families of Child Psychiatric Inpatients: parents of Children with Depressive and Schizophrenia Spectrum Disorders. **Child Psychiatry and Human Development**, 21(2), 145-157.

Aysan, F, ve Bozkurt, N. (2000). ‘Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Kullandığı Başa Çıkma Stratejileri İle Depresif Eğilimleri ve Olumsuz Otomatik Düşünceleri Arasındaki İlişki’. **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. 12:25-38

Aysan, F. , Bozkurt, N. (2004). **Okul Psikolojik Danışmanlarının Yaşam Doyumu, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ile Olumsuz Otomatik Düşünceleri**. XIII Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, (6-9 Temmuz 2004). Malatya : İnönü Üniversitesi

Aysan, F.&Özben, Ş. (2007). Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi. **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi** .(22: 1-6)

Ayvaşık, H.B. , Sayıl, M. (Ed.). (2002). **Psikolojiyi Anlamak**; Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara: MORRIS, C.G.

Baltaş, A. (1986). Stres ve Başa Çıkma Yolları. İstanbul. Remzi Kitabevi.

Baltaş, Z., Atakuman, Y. & Duman, Y. (1998). **Standardization of the Percieved Stres Scale Turkish middle managers**, Stres and Anxiety Research Society 19th International Conferans, (10-11-12 Haziran). İstanbul:Boğaziçi University

Bailey, D. (2007). Introduction: Family Adaptation to Intellectual and Developmental Disabilities. **Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews**: 13, 291-92

Banaz, M. (1992). Lise Öğrencilerinde Sosyal Destek Kaynakları ve Stres ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Barbee, A. P. Cunningham, M. R. Winstead, B. A. Derlega, V. J. Gulley, M. R. Yankeelov, P. A., Druen, P. B. (1993). Effects of gender role expectations on the social support process. **Journal of Social Issues**. 49 (3), 175-190.

Barret, A. E. (1999). Social Support and Life Satisfaction Among Never Married. *Research on Aging*, 21 (1),46-73.

Beckman, J. P. (1991). Comparison of Mothers' and Fathers' Perceptions of the Effects of Young Children with and without Disabilities. **American Journal on Mental Retardation**. 95 (5), 585-595.

Beckman, J. P., Pokorni, J. L. (1988). A longitudinal Study of Families of Preterm Infants.Changes in Stress and Support Over the First Two Years. **Journal of Special Education**. 22 (1), 55- 65.

Billings, A. G., R.H. Mooss. (1981). 'The Role of Coping Responses and Social Resources in Attenuating the Stress of Life Events'. **Journal of Behavioral Medicine**. 4, 139-157.

Botuck, S., Winsberg, B. G. (1991). Effects of Respite on Mothers of School-Age and Adult with Severe Disabilities. **Mental Retardation**, 29 (1), 43-47.

Böcü, S. D. (1992). Bilgi verici danışmanlığın beyin felçli çocuğu olan annelerin kaygı düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (2002). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. Ankara :Pegem Yayınları, , s.44.

Christopher, J. C. (1999). Situating Psychological Well-Being: Exploring the Cultural Roots of its Theory and Research. *Journal of Counseling & Development*, 77, (2). 141-153.

Clark, A.A.ve C.A. Hovanitz. (1989). ‘Dimensions of Coping that Contribute to Psychopathology’. **Journal of Clinical Psychology**. 45, 28-26.

Crnic, K. A., Friedrich, W. N., Greenberg, M. T. (1983). Adaptation of Families with Mentally Retarded Children: A Model of Stress, Coping and Family Ecology. *American Journal of Mental Deficiency*, 88 (2), 125-138.

Crute, S. (2004). Stressed Out. **NEA Today**, 22 (4),34- 36

Dağ, İ. (1990). Kontrol Odağı, Stresle Başaıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi

Dağ.İ. (Ed.) (2004). **Anormal Psikolojisi**. Davison, J. M. , Neale, M.

Darke, P. R., & Goldberg, S. (1994). Father-Infant Interaction and Parent Stress with Healthy and Medically Compromised Infants. **Infant Behavior and Development**, 17, 3-14.

Dereli, F. , Okur, S. (2008). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi. **Yeni Tıp Dergisi**, 25: 164-168.

Diener, E., Diener, M., Diener, C. (1995). Factors Prediciting the Subjective Well-Being of Nations. **Journal of Personality and Social Psychology**, 69. (5). 851-864.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. **Journal of Personality Assessment**, 49 (1), 71-75.

Dunst, C. J., Trivette, C. M. (1986). Mediating Influences of Social Support: Personal, Family, and Child Outcomes. **American Journal of Mental Deficiency**, 90 (4), 403- 417.

Duygun, T. & Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. **Türk Psikoloji Dergisi**, 18(52), 37-52

Duman, H. (1995). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılarak Çocuğa Yönelik Beklentilerinin Belirlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Dyson, L. L. (1993). Responce to the Presence of a Child with Disabilities: Parental Stress and Family Functioning Over time. *American Journal on Mental Retardation*, 98 (2), 207-218.

Dyson, L. L. (1997). Fathers and Mothers of School-Age Children With Developmental Disabilities: Pavental Stress, Family Functioning, and Social Support. **American Journal on Mental Retardation**, 102 (3), 267-279

Fabian, E.S. (1990). Quality of Life: A Review of theory and practice implications for individuals with long-term mental illness. **Rehabilitation Psychology**, 35 (3), 161-170.

Fırat, A.(1994). Normal çocuğu olan Anne Babalar ile Zihinsel Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Zihinsel Özüre Karşı Tutumları.A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Fışıloğlu,A. , H. (1993). İşitme Engelli Çocuğun Ailesi.VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları (22-25 Eylül 1992, Ankara Hacettepe Üniversitesi) VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Derneği Yayını, Ankara.

Floyd, F & Zmich, D. (1991). Marriage and the Parenting Partnership: Perceptions and Interactions of Parents with Mentally Retarded and Typically Developing Children. *Child Development*, Vol. 62, No. 6 (pp. 1434-1448)

Floyd, F. J., Gallagher, E. M. (1997). Parental Stress, Care Demands, and Use of Support Services for School-Age Children with Disabilities and Behavior Problems. **Family Relations**. 46 (4), 359-372.

Folkman, S.; R.S. Lazarus. (1980). ‘An Analysis of Coping in a Middle Aged Community Sample’ . **Journal of Health and Social Behavior**. 21, 219-239

Forlin, C. (2001). ‘Primary School Teachers Job Stress; Inclusive Education; Mentally Handicapped Children Education;Queensland’ . 43 (3), 235-246

Friedrich, W. N., Wilturner, L. T., Cohen, D.S. (1985). Coping resources and parenting mentally retarded children. **American Journal on Mental Deficiency**. 90 (2), 130-139.

Gallagher, J. J., Beckman, P., Cross, A. H. (1983). Families of Handicapped Children: Sources of Stress and Its Amelioration. **Exceptional Children**, 50 (1), 10-19.

Gentry, B. C. (2000). The Relationship Between Attitudes and Knowledge of Mental Retardation Among College Students. Central Missouri State University.

Girolametto, L., & Tannock, R. (1994). Correlates of Directiveness in the Interactions of Fathers and Mothers of Children with Developmental Delays.

Journal of Speech and Hearing Research. 37, 1178-1192.

Gray, M. (1980). Quality of Life in Families With Autistic Children: A Comparison with families of Non-Handicapped Children. Michigan State University.

Hill, A. (1991). Seeking Emotional Support: The influence of affiliative need and partner warmth. **Journal of Personality and Social Psychology.** 60 (1), 112-121.

İçmeli C. , Ataoğlu A. , Canan F, Özçetin A, (2008). Zihinsel Özürlü Çocukları Olan Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Karşılaştırılması. **Düzce Tıp Fakültesi Dergisi.** 3: 21-28

Kaner, S. (2004). Engelli Çocukları Olan Anababaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. **Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi kesin raporu** 2001-0901-007: Ankara.

Kaner, S. (2002) .Aile Stres Değerlendirme Ölçeğinin (The Questionnaire on Resources and Stress/F-QRS) Ülkemize Uyarlama Çalışması. **A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi,** 34(1- 2),1-10.

Kanık-Richter, N. (1998). Erken Eğitimin Gelişim Geriligi Olan Bebeklerin Annelerinin Stres ve Anneler ile Bebeklerin Etkileşim Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karasar, N. (1998). **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Keskin, G. , Bilge, A., Engin, E. , Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Baba Tutumları ve Başa Çıkma Sratejileri Açısından Değerlendirilmesi. **Anadolu Psikiyatri Dergisi.** 11:30-37.

Krauss, M. W., (1993). Child-related and parenting stress: similarities and differences between mothers and fathers of children with disabilities. **American Journal on Mental Retardation**. 97(4), 393-404.

Küçüker, S. (1997). Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocukların Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim ABD, Ankara

Kuloglu-Aksaz, N. (1990). Bilgi verici danışmanlığın otistik çocuğu olan anne-babaların stres düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kuloglu-Aksaz, N. (1992). Bilgi verici danışmanlığın otistik çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Küçüker, S. (2001). Küçük adımlar erken eğitim programının gelişimsel geriligi olan çocuğa sahip anne-babaların stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi (77- 104), Küçük adımlar erken eğitim programı. İstanbul:Zihinsel Engelliler Destek Derneği.

Meyers, J.C., Marcenko, M. O., (1989). Impact of a Cash Subsidy Program for Families of Children with Severe Developmental Disabilities. **Mental Retardation**. 27 (6), 383-387

Middlebrook, J. (1984). An Investigation of Coping Strategies as Predictors of Adaptation in Families of Handicapped Children. M.S. University of Georgia.

Milgram, N. A., Atzil, M. (1988). Parenting stress in raising autistic children. **Journal of Autism and Developmental Disorders**. 18 (3), 415-424.

Milli Eğitim Bakanlığı (2006). Eğitsel **Değerlendirme ve Tanılama Hizmetleri**' İlgili (a) Kanun beşinci madde.

<http://orgm.meb.gov.tr/Mevzuat/genelgeler/egitseldegerlendirme.htm>. (27.02.2010)

Mutlu, A. Akmeşe, P.& Günel,M (2010). Değişik Özür Seviyesindeki Serebral Palsili Çocukların Annelerinin Depresyon Düzeyleri Farklı mıdır? **Yeni Tıp Dergisi**. 27:87-92

Nagel, L; Brown, S. (2003). **The ABCs of Managing Teacher Stress**. Clearing House, 76 (5), 255-259

Nihira, K., Mink, I.T., Meyers,C.E. (1985). Home Environment and Development of Slow-Learning Adolescents: Reciprocal Relations. **Developmental Psychology**, 21 (5),784/794

Olson, S, L., Kieschnick, E., Banyard, V., Ceballo, R., (1994). Socionvironmental and Individual Correlates of Psychological Adjustment in Low-Income Single Mothers. **American Orthopsychiatric Association**, 64 (2), 317-331.

Onufrak, B., Saylor, C. F., Taylor, M. J., Eyberg, S. M., & Boyce, G. B. (1995). Determinants of Responsiveness in Mothers of Children with Intraventricular Hemorrhage. **Journal of Pediatric Psychology**. 20, 587-599 .

Pittman, J. F., Lloyd, S. A. (1988). Quality of Family Life, Social Support, and Stress. **Journal of Marriage and the Family**. 50, 53-67.

Plante, T.G., Goldfarb, L.P. and V. Wadley. (1993). ' Stress and Coping with Aptitude and Achievement Testing Performance among Children?' A Preliminary Investigation. **Journal of School Psychology**. 31 (2), 259-266.

Rolf, V.D and Ulrich,W. (2001). Teaching Psychological Aspects; Job Stres. **British Journal of Educational Psychology**. 71 (2),243-260.

Sanders J.L , Morgan S.B. (1997) Family Stress and Adjustment As Perceived By Parents of Children with Autism or Down Syndrome Implications for Intervention. **Child&Family Behavior Therapy**; 19(4): 15-32

Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B., Sarason, B. R., (1983). Assesing Social Support: The Social Support Questionnaire. **Journal of Personality and Social Psychology**, 44 (1), 127-139.

Schilling, R. F., Schinke, S. P., Kikham, M. A. (1985). Coping With a Handicapped Child: Differences Between Mothers and Fathers. **Social Science of Medicine**. 21 (8), 857-863.

Schilmoeller, G. L., Baranowski, M. D. (1991). Long-term Support and Personal Adjustment of Adolescent and Older Mothers. **Adolescence**, 26 (104). 787-798.

Seltzer, M. M., Krauss, M. W. (1989). Aging parents with adult mentally retarded children: Family risk factors and sources of support. **American Journal on Mental Retardation**, 94 (3), 303-312.

Sloper, P., Knussen, C., Turner, S., & Cunningham, C. (1991). Factors related to stress and satisfaction with life in families of children with Down's Syndrome. **Journal of Child Psychology and Psychiatry**. 32, 655- 676.

Strachan, J.W. (2005). Fathers of Children with Educational Disabilities: The Role of Stress in Life Satisfaction. The Florida State University.

Uğuz, Ş. , Toros, F. , İnanç, B.Y. , Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. **Klinik Psikiyatri Dergisi** (7): 42-47.

Ünal, N. (2009). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerini Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine

Yönelik Davranışlarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

W. E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzel, B. Butting (Eds) . (1996). **A Comparative Study Of Satisfaction With Life in Europe**. Budapest, Hungary

Zucman, E. (1982). Childhood Disability in the Family: **Recognizing The Added Handicap**. New York: World Rehabilitation Fund, Inc.

EK-1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Lütfen aşağıdaki sorularda size uygun olan seçeneği olarak işaretleyiniz.

ANNE

BABA

EĞİTİM DÜZEYİ

Okur- Yazar değil

İlkokul

Orta okul

Lise

Üniversite

Kaç yaşındasınız?

ÇOCUK İLE İLGİLİ BİLGİLER

KIZ

ERKEK

TANIHafif Düzeyde Zihinsel Engelli Orta Düzeyde Zihinsel Engelli Ağır Düzeyde Zihinsel Engelli İleri Düzeyde Zihinsel Engelli

Çocuğunuz kaç yaşında ?.....

Katılımınız için çok teşekkür ederim....

EK-2

Açıklama: Bu çalışmada bireylerin yaşamlarında sorunlarla ve problemlerle nasıl başa çıktığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Aşağıda çeşitli başa çıkma yolları verilmiştir. Sizden bunları ne derece kullandığınızı belirtmeniz istenmektedir. Tüm yanıtlarınız gizli tutulacaktır.

Geçtiğimiz altı aylık süre içerisinde karşılaştığınız bir problemi düşünmeye çalışın. Bu problemin sizin için önemli olup kaygılanmanıza neden olması gerekiyor. (Sevdiğiniz bir kişiyi kaybetmekten öğretmeninizin sizi uyarmasına kadar herşey olabilir, fakat bunun sizin için ÖNEMLİ olması gerekmektedir. Lütfen aşağıya bu probleminizi birkaç kelimeyle yazınız (unutmayın ki yanıtınız gizlilik ilkesine uygun olarak değerlendirilecektir):

Bu problemi aklınızda tutarak, nasıl başa çıktığınızı sizin için en uygun kutuyu işaretleyerek belirtiniz. Bazı sorular benzer olsa da lütfen herbir maddeyi işaretleyiniz.

O stresli olayı aklınızda bulundurarak ne dereceye kadar;

1.	Duygularınızı bir arkadaşına açtınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
2.	Probleminizin en iyi şekilde çözümlenmesi için çevrenizdeki şeyleri yeniden düzenlediniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
3.	Ne yapacağınıza karar vermeden önce bütün olası çözümleri aklınızda tartıştınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
4.	Aklınızı problemden uzaklaştırmaya çalıştınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
5.	Herhangi bir kimsenin size sempati ve anlayış göstermesini kabul ettiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
6.	Yaşadığımız şeylerin gerçekten ne kadar kötü olduğunu başkalarının görmemesi için elinizden geleni yaptınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
7.	Konu ile ilgili olarak başkalarıyla konuştunuz, çünkü bu konuda konuşmak kendinizi daha iyi hissetmenize yardımcı oldu?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
8.	Durumla başedebilmek için kendinize bazı amaçlar belirlediniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
9.	Seçeneklerinizi çok dikkatli bir biçimde tarttınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
10.	Daha iyi zamanlarla ilgili hayaller kurdunuz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
11.	Problemi çözmek için işe yarayan çözümü bulana dek değişik yolları denediniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
12.	Korku ve kaygılarınızı bir arkadaşınıza veya akrabamıza açtınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
13.	Zamanınızı, her zamankinden çok, yalnız olarak geçirdiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
14.	Sadece konuşmak bile bazı çözümlere ulaşmanıza yardım ettiği için, (yaşadığımız)	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç

	durumla ilgili olarak konuştunuz?			
15.	Durumu düzeltmek için ne yapılması gerektiğini düşündünüz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
16.	Tüm dikkatinizi problemin çözümüne yönelttiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
17.	Aklınızda bir eylem planı şekillendi?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
18.	Herzamankinden daha fazla televizyon seyrettiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
19.	Kendinizi daha iyi hissetmeniz için birisine (Arkada/profesyonel bir kişi) gittiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
20.	Olayda gerçekleşmesini istediğiniz şey için kesin kararlılık gösterdiniz ve savaştınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
21.	Genel olarak insanlarla birlikte olmaktan kaçındınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
22.	Kendinizi bir uğraş (hobi) veya bir spor etkinliğine gömerek problemden kaçındınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
23.	Problemlerle ilgili olarak daha iyi hissetmenize yardımcı olması için bir arkadaşınıza gittiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
24.	Durumu nasıl değiştirebileceğinizle ilişkin olarak bir arkadaşınızın tavsiyesine başvurduunuz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
25.	Aynı problemi yaşamış olan arkadaşlarınızın anlayış ve sempatisini kabul ettiniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
26.	Herzamankinden daha fazla uyudunuz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
27.	“Herşey daha farklı olabilirdi” diye hayal kurdunuz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
28.	Romanlardaki veya filmlerdeki karakterlerle özdeşim kurdunuz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
29.	Problemi çözmeye çalıştınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
30.	İnsanların sizi kendi başınıza bırakmasını istediniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
31.	Arkadaşınız veya akrabanız size yardımcı oldu?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
32.	Sizi en iyi tanıyan kişilerden size güvence vermelerini istediniz?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç
33.	Ani hareketlerde bulunmaktansa dikkatlice bir hareket tarzı planladınız?	___ Çok	___ Biraz	___ Hiç

YARDIMLARINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİM.

Cinsiyetiniz : ___ E ___ K

Yaşınız : _____

EK-3

Değerli Anne ve Babalar;

Dokuz Eylül Üniversitesi Aile Eğitimi ve Danışmanlığı bölümü yüksek lisans programındaki eğitimimin son bölümü olan tez uygulama aşamasındayım. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne- babaların stres ile başa çıkma yöntemleri ve yaşam doyumlarını incelemeye yönelik araştırma kapsamında yaşları 7–12 arasında değişen zihinsel engelli çocukların anne ve babalarına bazı anketler uygulanacaktır. Bu anketler stresle başa çıkmada kullanılan yöntemleri ve yaşam doyumlarını değerlendirmeye yöneliktir.

Araştırmaya katılan bireylerin kimlikleri gizli tutulacak, sonuçlar genel olarak değerlendirilip, kişisel bilgileriniz kimseyle paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katılma gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle katılım hakkındaki düşüncenizi belirtmenizi rica eder, destek ve katkılarınız için şimdiden çok teşekkür ederim.

Seçil SARIKAYA

Psikolog

Araştırmaya katılmayı kabul ediyorum

Araştırmaya katılmayı kabul etmiyorum

EK-4

Sayın Seçil SARIKAYA

psk.secilsarikaya@gmail

İlgi: 29/12/2010 tarihli Bilgi Edinme Başvuru Formu

İzmir İline Göre zrl İstatistikleri Tablosu

Başkanlığımız bünyesinde oluşturulan Ulusal zrller Veritabanı yetkili sağlık kuruluşları tarafından zrl sağlık kurulu raporu almış ve veritabanımıza bilgi akışı sağlanabilen bazı kamu kurum ve kuruluşlarına herhangi bir sebepten dolayı başvurmuş zrl bireylerin verilerinin derlenmesi ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan tüm zrl bireyleri kapsamamaktadır.

Ulusal zrller Veritabanında yaşayan ve adresi bilinen **1.242.930** kişi bulunmaktadır.

İZMİR İLİ

İzmir ilinde adresi bilinen toplam **76.093** kişi yaşamaktadır.

İZMİR İLÇELERİNE GÖRE DAĞILIM TABLOSU

İlçe Adı	Kişi Sayısı
ALIAĞA	89
BAYINDIR	76
BERGAMA	153
BORNOVA	476
ÇEŞME	23
DIKILI	32
FOÇA	15
KARABURUN	8
KARŞIYAKA	229
KEMALPAŞA	129
KINIK	53
KIRAZ	58
MENEMEN	184
ÖDEMiŞ	104
SEFERİHİSAR	22
SELÇUK	27
TIRE	54
TORBALI	176
URLA	65
BEYDAĞ	12
BUCA	536
KONAK	702
MENDERES	86
BALÇOVA	50
ÇİĞLİ	142
GAZİEMİR	138
NARLİDERE	71
GÜZELBAHÇE	18
BAYRAKLI	528
KARABAĞLAR	632
TOPLAM	4.888

Açıklama: İzmir ilinde yaşayan, adresi bilinen, 7-12 yaş arasında bulunan zihinsel özürlü kişilerin sayısından oluşmaktadır.